

Rotasjon i revisjonsbransjen

Hvordan påvirker firma- og partnerrotasjon revisjonskvalitet og revisors uavhengighet?

Av

Ingrid Rossnes og Renate Torgersen

Veileder: Ellen Marthinsen Kulset

Masterutredning innen fordypningsprofil økonomisk styring

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer innestår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Sammendrag

I Norge er det allerede fastsatt lovgivning om rotasjon av revisor. Bestemmelsen finnes i Revisorloven § 5a-4, og krever at børsnoterte selskap skal rotere ansvarlig revisor hvert syvende år. Den 17. desember 2013 kom EU-kommisjonen til enighet om ny reform som omfatter firmarotasjon. Reformen ble godkjent 15. april 2014, og publisert i *Official Journal* 27. mai. Firmarotasjon forventes dermed å bli innført i Norge innen to år.

Økt revisjonskvalitet har vært en av flere årsaker til å innføre rotasjon. Høyere revisjonskvalitet vil gjøre revisors arbeid mer troverdig. På lik linje med økt revisjonskvalitet, skal rotasjon også opprettholde revisors uavhengighet. Til tross for fordelene er det også argumenter mot rotasjon. Her blir blant annet høyere kostnader og tap av bedriftsspesifikk kunnskap trukket frem. Konsekvensene av pliktig rotasjon er et tema som er mye forsket på tidligere, men endelig konklusjon er derimot ikke fastsatt.

Analysen i oppgaven baserer seg på en spørreundersøkelse, med bankansatte og revisorer som respondenter. Undersøkelsen skal kartlegge hvordan respondentenes holdninger er til rotasjon i revisjonsbransjen. Samtidig skal det gjøres rede for hvordan de mener rotasjonsplikten påvirker revisjonskvalitet og revisors uavhengighet. Resultatene fra undersøkelsen benyttes i drøftingen om hvilken effekt firma- og partnerrotasjon har på revisjonskvalitet og revisors uavhengighet.

Resultatene indikerer at rotasjon i revisjonsbransjen vil ha positiv effekt på revisors uavhengighet. Revisjonskvaliteten antas å øke ved partnerrotasjon, mens firmarotasjon kan ha negativ effekt på revisjonskvaliteten. Resultatene tyder på at dagens regler om partnerrotasjon er tilstrekkelig begrensning av revisors tjenestetid. Det er ikke etterspørsel etter flere tiltak, og firmarotasjon er dermed ikke nødvendig å innføre.

Forord

Oppgaven er utarbeidet i forbindelse med masterstudiet i økonomi og administrasjon ved Norges Handelshøyskole i Bergen. Utredningen gir 30 studiepoeng og er skrevet innenfor fordypningsprofilen økonomisk styring.

Da vi startet arbeidet med oppgaven var det kjent at det skulle vedtas en ny reform i revisjonsmarkedet som blant annet inneholder krav om pliktig firmarotasjon hvert tiende år. Reformen ble godkjent 15. april, og publisert i *Official Journal* 27. mai. Vi ønsket å undersøke om firmarotasjon er nødvendig i norsk lovgivning, siden det er et dagsaktuelt tema. Revisjonsbransjen er et interessant og aktuelt tema for oss, siden vi begge skal begynne å jobbe i bransjen fra høsten av. Kunnskapen vår om rotasjon i revisjonsbransjen var derimot snever, og det var derfor interessant å fordype oss i temaet. I den forbindelse valgte vi å fokusere på firmarotasjon, samt gjeldende lov om partnerrotasjon i oppgaven vår.

Arbeidsprosessen har vært lærerik og resultert i mer innsikt i revisjonsbransjen. Vi har opparbeidet oss mer forståelse for hvordan revisor arbeider og hvordan revisjonsbransjen fungerer.

Vi vil benytte anledningen til å takke veileder Ellen Marthinsen Kulset, som har gitt oss gode og konstruktive tilbakemeldinger og hjulpet oss gjennom hele prosessen. Vi vil også takke Aasmund Eilifsen og medstudenter ved Norges Handelshøyskole for deres bidrag til å forbedre spørreundersøkelsen til oppgaven. Tilslutt vil vi takke alle som tok seg tid til å delta i undersøkelsen.

Norges Handelshøyskole, Bergen, 10. juni 2014.

.....
Renate Torgersen

.....
Ingrid Rossnes

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	7
2.0 Lover og regler	9
2.1 Rotasjon av ansvarlig revisor i USA	9
2.2 Rotasjon av ansvarlig revisor i Norge	10
2.3 Firmarotasjon i USA	12
2.4 Firmarotasjon i Norge	13
3.0 Revisjonskvalitet.....	15
3.1 IAASB	15
3.2 PCAOB.....	17
3.3 DeAngelo	18
4.0 Tidligere forskning	21
4.1 Opplevd uavhengighet.....	21
4.2 Rotasjon og revisjonskvalitet	24
4.3 Oppsummering av tidligere forskning.....	27
5.0 Forskningsspørsmål	30
5.1 Hypotese.....	31
6.0 Metode	32
6.1 Design av studie	32
6.2 Eksperiment.....	34
6.3 Spørreundersøkelse	35
6.4 Qualtrics	39
6.5 Respondenter	40
6.6 Analyse av spørreundersøkelsen	43
6.7 Mulige feilkilder.....	45
7.0 Analyse av eksperiment	47
8.0 Analyse	50
8.1 Funn.....	50
8.2 Obligatorisk firmarotasjon	52

8.3 Revisjonsfirmaets tjenestetid.....	55
8.4 Firmarotasjon og revisors uavhengighet	57
8.5 Firmarotasjon og revisjonskvalitet	60
8.6 Negativ side ved firmarotasjon	62
8.7 Obligatorisk partnerrotasjon.....	64
8.8 Ansvarlig revisors tjenestetid	66
8.9 Partnerrotasjon og revisors uavhengighet	67
8.10 Partnerrotasjon vs. firmarotasjon	68
9.0 Konklusjon.....	70
10.0 Referanser	73

Figurregister

Figur 1 <i>Important Influences on Audit Quality</i>	16
Figur 2 <i>Gjennomsnitt fra eksperiment</i>	48

Tabellregister

Tabell 1 <i>Shockleys (1981) hypoteser</i>	22
Tabell 2 <i>Oppsummering av tidligere forskning</i>	28
Tabell 3 <i>Daniels og Bookers (2009) påstander</i>	37
Tabell 4 <i>Svarprosent</i>	41
Tabell 5 <i>Demografisk fordeling av respondenter</i>	42
Tabell 6 <i>Ikke-parametriske tester</i>	44
Tabell 7 <i>Analyse av eksperiment</i>	47
Tabell 8 <i>Prosenttabell</i>	51
Tabell 9 <i>Obligatorisk firmarotasjon</i>	53
Tabell 10 <i>Revisjonsfirmaets tjenestetid (ANOVA)</i>	56
Tabell 11 <i>Revisjonsfirmaets tjenestetid</i>	57
Tabell 12 <i>Firmarotasjon og revisors uavhengighet</i>	58
Tabell 13 <i>Firmarotasjon og revisjonskvalitet</i>	61
Tabell 14 <i>Negativ side ved firmarotasjon</i>	63
Tabell 15 <i>Obligatorisk partnerrotasjon</i>	65
Tabell 16 <i>Ansvarlig revisors tjenestetid</i>	66
Tabell 17 <i>Partnerrotasjon og revisors uavhengighet</i>	68
Tabell 18 <i>Partnerrotasjon vs. firmarotasjon</i>	69

1.0 Innledning

EU-kommisjonen kom til enighet om en ny reform i revisjonsmarkedet 17. desember 2013, og reformen ble vedtatt 15. april 2014 (EU, 2014). En av reglene som skal innføres i forbindelse med reformen omhandler firmarotasjon. Det vil si at den revisjonspliktige skal rotere revisjonsfirma hvert tiende år. På bakgrunn av at Norge har medlemskap i EØS, vil landet omfattes av den nye reformen.

I Norge er det allerede fastsatt lovgivning om rotasjon av revisor. Kapittel 5a om spesielle plikter for foretak av allmenn interesse ble innført i Revisorloven 19. juni 2009. Et av kravene til revisjon for børsnoterte selskap er rotasjon av ansvarlig revisor, som man finner i § 5a-4. Lovgivningen krever at børsnoterte selskap skal rotere ansvarlig revisor hvert syvende år.

Det er tidligere utført en del studier som tar for seg hvilken effekt både firmarotasjon og partnerrotasjon har på revisjonskvaliteten. Økt revisjonskvalitet har vært en av flere årsaker til å innføre rotasjon. Høyere revisjonskvalitet vil gjøre revisors arbeid mer troverdig. For eksempel vil investeringsbeslutninger basert på reviderte regnskaper av høy kvalitet ha utgangspunkt i en korrekt og troverdig kilde. Argumenter for at rotasjon i revisjonsbransjen vil forbedre revisjonskvaliteten er blant annet at revisors uavhengighet opprettholdes, og at rotasjon fører til nytt perspektiv på klientens dokumenter. Uavhengighet og nytt perspektiv på dokumentene kan føre til at revisor har gode forutsetninger for å avdekke og rapportere feil.

I likhet med revisjonskvalitet er revisors uavhengighet også en faktor som forskes mye på i sammenheng med rotasjonsplikt. På lik linje med økt revisjonskvalitet, skal rotasjon også opprettholde revisors uavhengighet. Tidligere forskning, som blant annet Daniels og Bookers (2009) studie, har fokusert på at lang tjenestetid vil redusere revisors uavhengighet. Pliktig rotasjon blir dermed tatt i bruk som et virkemiddel for å forbedre revisjonskvaliteten.

Til tross for at firma- og partnerrotasjon har til hensikt å øke revisjonskvaliteten og opprettholde revisors uavhengighet, er det også argumenter mot rotasjonsplikt. Blant annet forventes det at kostnadene ved rotasjon i revisjonsbransjen overstiger nytten (PwC, 2013). Både den revisjonspliktige og revisjonsfirmaet påføres kostnader ved et rotasjonskrav. Andre argumenter mot rotasjon er at bedriftsspesifikk kunnskap vil reduseres, og at det er større sannsynlighet for revisjonsfeil tidlig i et revisor-klient forhold.

Oppgaven baserer seg på en spørreundersøkelse som skal belyse om det er behov for den nye lovgivningen, samt formeninger om den gjeldende lovgivningen. Samtidig finner vi det naturlig å legge vekt på revisjonskvalitet og revisors uavhengighet. Undersøkelsen vil ha hovedfokus på hvordan bankansatte og revisorer tror at krav til rotasjon vil påvirke revisjonskvalitet og uavhengighet. Bankansatte benytter seg ofte av regnskapet som et hjelpemiddel i jobbsammenheng, og blir derfor ansett som brukere av regnskapet. Revisorer skal kontrollere og kvalitetssikre regnskapet som brukerne forholder seg til. Oppgaven vil belyse to ulike perspektiv på revisors arbeid og det vil derfor være interessant å sammenligne resultatene fra gruppene.

Utredningen tar i kapittel 2 for seg gjeldende rett, samt nye regler i forbindelse med rotasjonsplikt i revisjonsbransjen i Norge. Videre i kapittel 3 gjøres det rede for begrepet revisjonskvalitet. Et utvalg av tidligere forskningsartikler og utarbeidelse av forskningsspørsmål vektlegges i kapittel 4 og 5. I påfølgende kapittel greies det ut om hvilken metode som benyttes oppgaven, blant annet hvordan spørreundersøkelsen er utformet. Spørreundersøkelsen tar for seg hvordan respondentene forholder seg til gjeldende rett, lovforslag om nye regler, samt revisjonskvalitet og revisors uavhengighet. Resultatene vil sammenlignes med tidligere forskning på områder som anses som hensiktsmessig. Til slutt presenteres analysen av resultatene i kapittel 7, 8 og 9.

2.0 Lover og regler

Følgende kapittel er relatert til lover og regler som omfatter rotasjon av ansvarlig revisor og firmarotasjon. Siden forskningen er knyttet til revisjonsbransjen i Norge, er det hovedsakelig lagt vekt på hvordan norske regler er utformet. Reglene om rotasjon i USA er benyttet som et sammenligningsgrunnlag, fordi USA anses som et land med mye innflytelse på resten av verden.

2.1 Rotasjon av ansvarlig revisor i USA

I Sarbanes-Oxley Act (SOX) finner man krav til rotasjon av ansvarlig revisor i USA. SOX ble utarbeidet av Paul Sarbanes og Michael Oxley, og vedtatt 25. juli i 2002. Lovgivningen er et resultat av revisjonsskandaler som oppsto i landet i perioden 2000 til 2002. Eksempler på slike skandaler er Enron og Worldcom, men hovedsakelig er SOX et resultat av konsekvensene etter Enron-skandalen (Peavler, u.å.).

Enron var et av verdens største energiselskaper og revisjonsfirmaet Arthur Andersen reviderte regnskapet deres. Selskapet utførte regnskapsmanipulasjon som førte til at investorer og arbeidstakere brukte feilinformasjon fra regnskapet i investeringsbeslutninger. I desember 2001 ble manipulasjonen, som var utført av selskapet i samarbeid med Arthur Andersen, oppdaget.

Enron-skandalen hadde store konsekvenser for investorer og arbeidstakerne. Investorene tapte alt de hadde investert i selskapet. Mange av arbeidstakerne hadde investert i Enron aksjer i pensjonsporteføljen sin, og mistet dermed pensjonen. Hensikten med SOX er å opprettholde kvalitet og troverdighet til reviderte regnskaper, slik at investorer og andre interessenter kan benytte seg av reviderte regnskap som en troverdig kilde. På denne måten beskytter SOX interessenter for lignende skandaler i fremtiden.

Loven inneholder elleve deler som skal forbedre kvaliteten på den finansielle rapporteringen. Den skal blant annet øke bedrifters ansvar, øke avsløring av tilsiktede misligheter i finansiell rapportering og opprette *Public Company Accounting Oversight Board* (PCAOB). PCAOBs oppgave er å overvåke og justere revisjonsbransjen, slik at den opprettholder en høy standard av kvalitet og troverdighet (SOX, 2002).

I forbindelse med oppgaven er avsnittet om revisors uavhengighet i størst grad aktuelt. Temaet omfattes av del to i loven, hvor det i sec 203 er krav om rotasjon av ansvarlig revisor.

Sec. 203. Audit Partner Rotation.

‘(j) AUDIT PARTNER ROTATION.—It shall be unlawful for a registered public accounting firm to provide audit services to an issuer if the lead (or coordinating) audit partner (having primary responsibility for the audit), or the audit partner responsible for reviewing the audit, has performed audit services for that issuer in each of the 5 previous fiscal years of that issuer’ (SOX, 2002, sec. 203).

I loven er det krav om rotasjon av ansvarlig revisor etter fem år. Formålet med bestemmelsen er å øke uavhengigheten slik at ledelsen ikke har mulighet til å påvirke revisor i forbindelse med finansiell rapportering.

2.2 Rotasjon av ansvarlig revisor i Norge

Norge må forholde seg til lover og regler som er vedtatt og iverksatt for EØS-land.

Utviklingen av lov om rotasjon av ansvarlig revisor i EU er hovedsakelig knyttet til direktiv 2006/43/EF av 17. mai 2006 om lovfestet revisjon av årsregnskaper og konsernregnskaper mv. Som et resultat av direktivet ble det utarbeidet et lovforslag i Norge. Ot.prp. 78 gjør rede for de nødvendige endringene i norsk lovgivning.

2.2.1 Direktiv av 17. mai 2006

Direktivet ble vedtatt av EØS-komiteen 8. desember 2006 (St.prp. 81, 2006-2007). Formålet er å øke tilliten til finansiell rapportering, og samsvarer med formålet til SOX. Ifølge den norske regjeringen skal direktivet “sikre at investorer og andre interessenter kan stole på riktigheten av reviderte regnskaper” (St.prp.81, 2006-2007, s 1). Områder som dekkes av direktivet er blant annet hyppigere og strengere kvalitetssikring av godkjente revisorer, nye krav til registrering av revisor, nye krav til revisjonsutførelsen, bedre metoder for å sikre revisors uavhengighet og objektivitet, klargjørelse av revisors plikter og tilleggskrav for revisjon av foretak av allmenn interesse. I forbindelse med oppgaven vil det være aktuelt å

fokusere på metoder for å sikre revisors uavhengighet. Blant annet handler punkt 26 om hvordan rotasjon av ansvarlig revisor forbedrer revisors uavhengighet.

In order to reinforce the independence of auditors of public-interest entities, the key audit partner(s) auditing such entities should rotate. To organize such rotation, Member States should require a change of key audit partner(s) dealing with an audited entity, while allowing the audit firm with which the key audit partner(s) is/are associated to continue being the statutory auditor of such entity. Where a Member State considers it appropriate in order to attain the objectives pursued, that Member State might, alternatively, require a change of audit firm, without prejudice to Article 42(2) (European Commission, 2006, punkt 26).

Artikkel 42 legger vekt på tre krav i forbindelse med revisors uavhengighet. Et av kravene er at revisor må rapportere til revisjonskomiteen hos den revisjonspliktige, mens et annet krav er at revisor ikke kan påta seg en ledende stilling hos den revisjonspliktige før det er gått minst to år etter revisjonsoppdraget ble avsluttet. Det tredje kravet omfatter rotasjon av revisor. Rotasjon skal utføres minst hvert syvende år, med karenstid på to år (European Commission, 2006).

2.2.2 Ot.prp. 78 (2008-2009)

Som medlemsland i EØS ble også Norge påvirket av direktivet. Endringene i det norske lovverket omfattet blant annet Revisorloven. I forbindelse med oppgaven vil det være aktuelt å se på endringene relatert til revisjon av foretak av allmenn interesse. Et nytt kapittel i Revisorloven ble opprettet 19. juni 2009 kalt "Kapittel 5a. Særlige plikter ved revisjon av foretak av allmenn interesse". Bestemmelsen om rotasjon av revisor er tilknyttet til dette kapitlet (Ot.prp. 78, 2007-2008).

Det er krav om rotasjonsplikt i Revisorloven § 5a-4. I bestemmelsen fremgår det at rotasjon skal utføres minst hvert syvende år, og at ansvarlig revisor ikke kan påta seg nytt oppdrag hos en klient før det har gått minst to år. I tillegg presiseres det at det er ansvarlig revisor som skal roteres.

§ 5a-4 Rotasjon

Revisor kan ikke revidere årsregnskap for den samme revisjonspliktige i mer enn syv år sammenhengende. Revisor som omfattes av første punktum kan ikke pånytt påta seg revisjonsoppdrag for den samme revisjonspliktige før det har gått minst to år. For revisjonsselskap gjelder dette for den som er utpekt som ansvarlig revisor. Departementet kan i forskrift gi nærmere regler om rotasjon (Revisorloven, § 5a-4).

Det er krav til rotasjon av ansvarlig revisor i både Norge og USA. I følge USAs lovgivning er det krav til rotasjon hvert femte år, mens i Norge er det rotasjon hvert syvende år. Begge lovforslagene gjør rede for at rotasjonsplikten skal innføres for å forbedre revisors uavhengighet.

2.3 Firmarotasjon i USA

I SOX er det ikke vedtatt regler vedrørende obligatorisk firmarotasjon, men det er presisert i sec 207 at temaet trenger videre forskning. *United States General Accounting Office* (GAO) fikk i oppgave å utvikle en studie om potensielle effekter av obligatorisk firmarotasjon. Rapporten skulle være ferdig senest ett år etter SOX ble vedtatt.

I november 2003 publiserte GAO rapporten kalt *Public Accounting Firms Required Study on the Potential Effects of Mandatory Audit Firm Rotation* (GAO, 2003). Den konkluderte med at firmarotasjon ikke er det mest effektive tiltaket for å øke revisors uavhengighet og bedre revisjonskvaliteten. Høye finansielle kostnader og tap av bedriftsspesifikk kunnskap er argumenter mot firmarotasjon.

I tillegg til rapporten fra GAO, er det utarbeidet forslag fra blant annet PCAOB. De har utarbeidet et forslag om at obligatorisk firmarotasjon bør innføres. *American Institute of CPAs* (AICPA) kom i desember 2011 ut med kritikk mot forslaget (AICPA, 2011). I motsetning til PCAOB mener AICPA at kostnadene ved firmarotasjon er større enn fordelene, og revisjonskvaliteten vil reduseres.

I 2013 kom det et nytt lovforslag kalt *the Audit Integrity and Job Protection 2013*. Lovforslaget legger til en endring på slutten av sec 103 i SOX av 2002. Endringen vil forhindre at PCAOB skal få gjennomføre sitt forslag om obligatorisk firmarotasjon.

Limitation on Authority.--The Board shall have no authority under this title to require that audits conducted for a particular issuer in accordance with the standards set forth under this section be conducted by specific registered public accounting firms, or that such audits be conducted for an issuer by different registered public accounting firms on a rotating basis. (Congress, 2013-2014, sec 2)

I lovforslaget er det også krav om at rapporten fra GAO fra 2003 skal oppdateres. De skal undersøke potensielle effekter ved firmarotasjon, samt undersøke fordelene og ulempene ved å kreve obligatorisk firmarotasjon. Denne rapporten skal være klar ett år etter at lovendringen er vedtatt. Lovforslaget kan være en indikasjon på at firmarotasjon ikke vil bli aktuelt i USA de neste årene.

2.4 Firmarotasjon i Norge

Sammenlignet med USA har Europa stadig kommet nærmere et vedtak om obligatorisk firmarotasjon. I desember 2011 ble det foreslått nye EU-regler fra EU-kommisjonen, hvor pliktig firmarotasjon er et av punktene (Hisdal, 2013). Reglene ble ansett som kontroversielle, og det er i senere tid foretatt en del endringer. Et eksempel på en endring er at i det opprinnelige forslaget gjelder pliktig firmarotasjon alle selskaper, mens i lovforslaget gjelder det kun børsnoterte selskaper.

I tilknytning til EU-forslaget har det oppstått diskusjoner om hvor lang tjenestetid et revisjonsfirma bør ha. Det opprinnelige forslaget tok utgangspunkt i firmarotasjon hvert sjette år, mens i minsterådets forslag var tjenestetiden 20 år (Hisdal, 2013). Den 17. desember 2013 kom partene til enighet om den nye reformen i revisjonsmarkedet. Reformen har krav til pliktig firmarotasjon hvert tiende år for foretak av allmenn interesse (Revisorforeningen, 2013).

Direktivet forventes å bli gjennomført i medlemslandene i løpet av to år. Det er rom for egne reguleringer innad i landene, og dette kan føre til ulike regler innad i EU. Revisjonsfirmaets tjenestetid er et eksempel på en minimumsregel, som vil si at land selv kan velge å innføre kortere intervall (Hisdal, 2013). Et eksempel på dette er Nederland, som har valgt å innføre obligatorisk firmarotasjon hvert åttende år (Knudsen, 2014). En konsekvens av minimumsregelen er at internasjonale selskaper må forholde seg til ulike lover og regler.

Siden det ble oppnådd enighet mellom EU-parlamentet og Rådet 17. desember 2013, vil prosessen videre omhandle teknisk ferdigstilling av reglene. De endelige reglene ble vedtatt 15. april 2014, og publisert i *Official Journal* 27. mai (EU, 2014). Hovedregelen tilsier at etter publisering skal reglene anvendes innen to måneder. I følge *Federation of European Accountants* (FEE) vil reglene trå i kraft 17. juni 2014 (FEE, 2014). Likevel er det utarbeidet en bestemmelse i forordningen som tilsier at reglene ikke behøver å iverksettes før to år etter ikrafttreddelsen, altså 17. juni 2016 (Knudsen, 2014).

Selv om USA ikke ønsker å innføre pliktig firmarotasjon, forventes det likevel at de vil bli påvirket av lovforslaget i EU. Internasjonale selskaper i USA, som opererer innenfor EU, må forholde seg til gjeldende EU-reglement. Firmarotasjon kan dermed bli et faktum for mange amerikanske selskaper.

3.0 Revisjonskvalitet

Obligatorisk firmarotasjon og rotasjon av ansvarlig revisor trekkes ofte frem som tiltak for å forbedre revisjonskvaliteten. Denne delen av oppgaven skal gjøre rede for begrepet revisjonskvalitet. Revisjonskvalitet defineres ulikt utfra hvem som skal vurdere den. For eksempel vil investorer ha andre krav til vurdering av kvaliteten av en revisjon enn revisjonskomiteen hos den revisjonspliktige. Kapitlet tar utgangspunkt i definisjoner av revisjonskvalitet som er foreslått av *The International Auditing and Assurance Standards Board* (IAASB), PCAOB og Linda DeAngelo.

3.1 IAASB

The International Federation of Accountants (IFAC) er en global organisasjon i regnskaps- og revisjonsbransjen, som blant annet Den norske Revisorforeningen (DnR) er medlem av. IAASB er et underorgan i IFAC som arbeider for allmennhetens interesse. De utvikler standarder som benyttes i regnskaps- og revisjonsbransjen for å oppnå høyest mulig kvalitet på arbeidet.

IAASB tar i bruk tre fundamentale aspekter i forbindelse med å definere revisjonskvalitet, som er input, output og kontekstfaktorer (IAASB, 2011). Følgende figur illustrerer hvordan aspektene påvirker revisjonskvalitet (Figur 1).

Figur 1
Important Influences on Audit Quality

Kilde: IAASB, 2013, s. 19.

Inputfaktoren er knyttet til revisors kompetanse, erfaring og etiske verdier. Både bruk av revisjonsstandard og revisjonsprosessen er i fokus i forbindelse med faktoren. Hvilken metode som blir benyttet og effektiviteten av revisjonsprosessen, kan påvirke revisjonskvaliteten.

Outputs er hovedsakelig knyttet til revisjonsberetningen. En klar og godt formulert beretning, som tydelig viser at revisor har utført revisjonen med profesjonell skepsis, er ofte et viktig moment når brukerne av regnskapet vurderer det.

Det siste aspektet omhandler kontekstfaktorer. Dette handler i stor grad om å fremme god kultur i bedriften slik at normer og regler resulterer i høy kvalitet på regnskapsmaterialet. I tillegg til god kultur er også lover og regler en viktig faktor i forbindelse med dette aspektet. I utredningen om revisjonskvalitet legger IAASB vekt på at aspektene kan ha både en direkte og en indirekte effekt, og at alle faktorene påvirker hverandre (IAASB, 2011).

IAASB har også opprettet standarder som omhandler kvalitetskontroll av revisorer. *The International Standards on Auditing (ISA)* og *The International Standards on Quality Control (ISQC)* er eksempler på standarder de har utarbeidet.

Organisasjonen legger vekt på at den viktigste ressursen relatert til revisjonskvalitet er

menneskene som utfører revisjonen. Hovedsakelig handler det om å ha riktige mennesker involvert i revisjonsprosessen. ISA 220 og ISQC 1 er utviklet som et verktøy som skal hjelpe revisjonsfirmaene å fremme og ivareta revisjonskvaliteten.

3.2 PCAOB

En annen definisjon av revisjonskvalitet er utarbeidet av PCAOB. Definisjonen skal gi en generell forståelse på hva revisjonskvalitet er. I tillegg har de opprettet et rammeverk som inneholder faktorer som kan måle revisjonskvalitet (PCAOB, 2013).

PCAOBs definisjon handler om å møte kundens behov. Eksempler på kunder er nåværende eller potensielle investorer og kreditorer. Kravene om revisors uavhengighet er i fokus for å sikre høy kvalitet på den finansielle rapporteringen. Kundene vil anse rapporteringen som mer troverdig dersom kravene om uavhengighet er oppfylt.

I tillegg til uavhengighet og troverdige regnskap, legger PCAOB vekt på revisors kommunikasjon med revisjonskomiteen. Kommunikasjonen bør omfatte regnskapet og dets tilleggsopplysninger, intern kontroll og advarsler om usikkerhet om fortsatt drift.

We define audit quality as meeting investors' needs for independent and reliable audits and robust audit committee communications on:

- 1. Financial statements, including related disclosures;*
- 2. Assurance about internal control; and*
- 3. Going concern warnings (PCAOB, 2013, s. 3).*

PCAOBs rammeverk omhandler tre segmenter som man kan observere for å vurdere revisjonskvaliteten. Det første segmentet er revisjonsinput, som omfatter kompetansen og talentet til menneskene som utfører revisjonen. Det andre segmentet er revisjonsresultat, som fokuserer på kravene til revisor utfra aktuelle lovverk, og utfallet av kravene. Siste segment omhandler revisjonsprosessen. De tre segmentene samsvarer godt med de tre fundamentale aspektene som IAASB tar utgangspunkt i for å definere revisjonskvalitet. IAASB har et omfattende syn på revisjonskvalitet, siden de mener at det er tre faktorer som inngår i

begrepet. PCAOB har derimot en mer begrenset definisjon, som kun omhandler å møte kundens behov.

3.3 DeAngelo

En tredje definisjon på revisjonskvalitet er utviklet av Linda DeAngelo, og er antagelig den mest brukte definisjonen i forskningslitteraturen. DeAngelo definerer revisjonskvalitet som revisors evne til å avdekke feil og misligheter og motstå press fra ledelsen og avsløre de feil og mangler som har blitt oppdaget.

The ex ante value of an audit to consumers of audit services depends on the auditor's perceived ability to
(1) discover errors or breaches in the accounting system, and
(2) withstand client pressures to disclose selectively in the event a breach is discovered (DeAngelo, 1981, s 115).

Definisjonen deler revisjonskvalitet i to deler. Revisors evne til å avdekke feil og misligheter omhandler revisors tekniske kompetanse. For å kunne avdekke feil må revisor både ha høy utdanning og erfaring for å kunne tilegne seg kompetansen man trenger. Den andre delen omhandler revisors uavhengighet. DeAngelo har definert revisors uavhengighet som sannsynligheten for at revisor vil rapportere feil og misligheter som er oppdaget i regnskapet. Revisor må rapportere alle betydelige funn, selv om det forårsaker konsekvenser for bedriften.

Kapittelet har gjort rede for tre ulike definisjoner av revisjonskvalitet. IAASB mener input, output og kontekstfaktorer har indirekte og direkte påvirkning på revisjonskvalitet og hverandre. PCAOB har derimot en mer begrenset definisjon, som omhandler å møte kundens behov. Revisors krav om uavhengighet, samt kommunikasjon med revisjonskomiteen, skal sikre høy kvalitet på finansiell rapportering. DeAngelo tar derimot utgangspunkt i to faktorer i definisjonen. Hun mener revisjonskvalitet er avhengig av revisors tekniske kompetanse og uavhengighet. I oppgaven vil DeAngelos definisjon bli benyttet i forbindelse med revisjonskvalitet. Revisors kompetanse og revisors uavhengighet vil derfor gjøres rede for i følgende avsnitt.

3.3.1 Revisors kompetanse

Revisor må ha tilstrekkelig kompetanse for å kunne avdekke feil og misligheter. Som medlem av IFAC må DnR justere retningslinjene slik at de samsvarer med de internasjonale retningslinjene. IFACs *International Accounting Education Standard Board* (IAESB) ga ut en ny standard med krav til utdanning og kompetanse for revisorer i 2006. Kravene trådte i kraft 1. januar 2008, og førte til at Norge måtte oppdatere lover og regler for å samsvare med kravene fra IFAC (Revisorforeningen, 2006).

I norsk lovgivning er revisors krav til kompetanse gjort rede for i § 3-2 til § 3-4 i Revisorloven. I paragrafene er det krav til utdanning, praksis og vandel. Eksempelvis er det krav til bachelorgrad for registrerte revisorer, mens statsautoriserte revisorer skal ha oppnådd mastergrad i regnskap og revisjon.

I visse tilfeller blir revisorer tildelt revisjonsoppdrag i andre land. I den nasjonale lovgivningen hvor revisor praktiserer, er det krav til dokumentasjon om tilstrekkelig kompetanse. Kravene varierer mellom ulike nasjoner, og revisor må dermed sikre at den nødvendige kompetansen er tilstede (Revisorforeningen, u.å.a).

3.3.2 Revisors uavhengighet

Brukerne av regnskapet må ha tillit til revisors arbeid. Dersom tilliten ikke er tilstede vil verdien av revisors arbeid være redusert. For at brukerne skal ha tillit til årsregnskapet er det viktig at revisor er uavhengig. Revisors uavhengighet er et omdiskutert tema, og er antatt å være årsaken til mange av de tidligere revisjonsskandalene. For å sikre revisjonskvalitet og troverdighet er det derfor viktig å opprettholde revisors uavhengighet.

Kravene til revisors uavhengighet står i kapittel 4 i Revisorloven. Kapitlet omtaler både generelle og spesifikke krav for at revisor skal opprettholde sin uavhengighet. Et krav er at revisor eller revisors nærstående ikke kan ha en tilknytning til den revisjonspliktige eller dens ansatte, siden det kan svekke revisors uavhengighet eller objektivitet. Spesifikke krav omhandler blant annet forbud mot å utføre rådgivning eller andre tjenester for den revisjonspliktige, dersom det vil reise tvil om revisors uavhengighet og objektivitet (Revisorloven, 1999, § 4-2(1)).

Siden DnR følger reglene som er vedtatt av IFAC, er de norske reglene om uavhengighet identiske med de internasjonale reglene. I følge EUs revisjonsdirektiv (17. mai 2006) er medlemslandene pålagt å forsikre seg om at alle ansvarlige revisorer er underlagt etiske prinsipper.

Egeninteresse, egenkontroll og overdreven fortrolighet er trusler som kan påvirke revisors uavhengighet. Revisor må analysere og evaluere eventuelle trusler, og fastsette forhåndsregler som kan eliminere eller redusere dem til et akseptabelt nivå. Det er viktig at revisor både fremstår som uavhengig og har en uavhengig grunnholdning og innstilling, før han påtar seg det aktuelle revisjonsoppdraget (Revisorforeningen, u.å.b).

I NOU 1997 : 9 er det spesifisert at man kan dele revisors uavhengighet i to deler. Oppfattet uavhengighet er at omgivelsene opplever revisor som uavhengig. Faktisk uavhengighet er at revisor faktisk er uavhengig. Dette betyr at revisor kan fremstå for omgivelsene som uavhengig, uten faktisk å være det. En revisor kan også være uavhengig uten å oppleves som det. Revisor må altså både oppleves og være uavhengig.

4.0 Tidligere forskning

Rotasjon av ansvarlig revisor og firmarotasjon er forsket mye på tidligere, og følgende kapittel vil gjøre rede for tidligere forskning. På grunn av stort omfang av tidligere forskning vil det ikke være hensiktsmessig eller mulig å gjennomgå alle studiene. Utvalget av studier er relatert til opplevd uavhengighet, rotasjon og revisjonskvalitet. Studiene som er tatt med i oppgaven er publisert i kjente tidsskrifter, som for eksempel *The Accounting Review*, og blir derfor ansett som pålitelige.

Oppgaven har hovedfokus på revisjonsbransjen i Norge, og det vil være interessant å gjennomgå norsk forskning. Det er derimot et snevert utvalg av norske forskningsartikler. Artikler som omhandler revisjonskvalitet, revisors uavhengighet og rotasjon i revisjonsbransjen er hovedsakelig sekundærlitteratur. Et eksempel er Knudsens (2014) artikkel som omhandler innføring av pliktig firmarotasjon. Han benytter seg av lover og regler i Norge, samt Europa, for å belyse hvilken effekt den nye reformen har i Norge. I utredningen vil ikke slike artikler anses som forskning. Kapittelet inneholder derfor utenlandske forskningsartikler.

4.1 Opplevd uavhengighet

I denne delen av kapittelet blir det gjort rede for to ulike forskningsartikler som omhandler opplevd uavhengighet. Årsaken til at følgende artikler er valgt i forbindelse med oppgaven er for å fremheve at tidligere forskning har resultert i ulike konklusjoner.

4.1.1 Shockley (1981)

Shockley (1981) starter artikkelen med å legge vekt på at det er økt bekymring knyttet til revisors uavhengighet i forhold til klienter. Det fokuseres på at revisors uavhengighet er en fundamental forutsetning for at finansiell rapportering skal anses som pålitelig. I tillegg skilles det mellom opplevd og faktisk uavhengighet, hvor opplevd er definert som målbar. Artikkelen gjør rede for en empirisk studie i tilknytning til opplevd uavhengighet.

Studien fokuserer på fire variabler som anses å påvirke uavhengigheten. Variablene er konkurranse i markedet for revisjonsfirmaene, størrelse på revisjonsfirma, utførelse av rådgivningstjenester og revisors tjenestetid. Respondentene til undersøkelsen er revisorer fra

de åtte store revisjonsfirmaene, revisorer fra lokale og regionale firma, bankansatte og finansanalytikere.

Tabell 1

Shockleys (1981) hypoteser

Hypotese 1	Revisjonsselskap som opererer i marked med høy konkurranse blir oppfattet å ha høyere risiko for å miste uavhengighet hos klienter, sammenlignet med revisjonsselskap som opererer i et marked med lav konkurranse.
Hypotese 2	Revisjonsselskap som utfører rådgivningstjenester hos klienten blir oppfattet å ha høyere risiko for å miste uavhengighet hos klienter, sammenlignet med revisjonsselskap som ikke utfører slike tjenester.
Hypotese 3	Store revisjonsselskap blir oppfattet å ha lavere risiko for å miste uavhengigheten hos klienter, sammenlignet med små revisjonsselskap.
Hypotese 4	Et revisjonsselskap som har revidert hos en klient i mer enn fem år sammenhengende blir oppfattet å ha høyere risiko for å miste uavhengighet hos klienten, sammenlignet med revisjonsselskap som har revidert i færre år.
Hypotese 5	Små revisjonsselskap som tilbyr rådgivningstjenester hos klienten blir oppfattet å ha høyere risiko for redusert uavhengighet, sammenlignet med store revisjonsselskap som tilbyr rådgivningstjenester.
Hypotese 6	Konkurranse i markedet påvirker små revisjonsselskap mer enn store revisjonsselskap i tilknytning til redusert uavhengighet.

Kilde: Shockley, 1981, s. 786-787.

Noter til tabellen: Hypoteser oversatt til norsk.

Studien viser at konkurranse, størrelse og rådgivningstjenester har en signifikant negativ effekt på opplevd uavhengighet. Respondentene rangerer høy konkurranse som faktoren som påvirker mest, og deretter størrelse på revisjonsfirma og rådgivningstjenester. Shockley (1981) finner ingen signifikant sammenheng mellom størrelse på revisjonsfirma og rådgivningstjenester. Størrelse på revisjonsfirma har derimot signifikant sammenheng med konkurranse i markedet. Resultatet indikerer at høy konkurranse har større påvirkning på opplevd uavhengighet i forbindelse med små revisjonsselskap, sammenlignet med store.

Hypotese 4 om tjenestetid forkastes siden det har ingen signifikant effekt på opplevd uavhengighet. Det presiseres i artikkelen at reguleringer i forbindelse med tjenestetid, ikke vil ha noen effekt på opplevd uavhengighet.

4.1.2 Beattie, Brandt, Fearnley (1999)

Beattie, Brandt og Fearnley (1999) presiserer økt usikkerhet knyttet til revisors uavhengighet, på grunn av nye rådgivningstjenester og feil som ikke har blitt oppdaget av revisor. Revisors kompetanse og uavhengighet påvirker om feil i regnskapet blir avdekket. Ofte settes det

spørsmål vedrørende revisors uavhengighet dersom feil ikke oppdages eller rapporteres. Beattie et al. (1999) bruker studien til å identifisere ulike faktorer som kan påvirke opplevd uavhengighet.

Beattie et al. (1999) har utviklet seks ulike hypoteser for å teste opplevd uavhengighet. En av hypotesene omhandler åtte faktorer som antas å ha en negativ påvirkning på opplevd uavhengighet. Faktorene er økonomisk avhengighet, høy konkurranse i revisjonsmarkedet, rådgivningstjenester, fleksibiliteten til revisjonsstandarder, små revisjonsselskaper, mangel på revisjonskomite, finansiell interesse hos klient og sterk økonomisk sikkerhet hos klienten.

Studien bruker finansdirektører i børsnoterte selskaper, revisjonspartnere for børsnoterte selskaper og økonomijournalister som respondenter til undersøkelsen. Totalt baserer studien seg på svar fra 153 finansdirektører, 244 revisjonspartnere og 18 økonomijournalister.

Resultatene fra studien viser at både opplevd uavhengighet og faktisk uavhengighet er viktig for gruppene. Den viser også at revisjonspartnerne og økonomijournalistene anser faktisk uavhengighet som den viktigste formen for uavhengighet, mens finansdirektørene rangerer opplevd uavhengighet høyest.

De konkluderer med at hypotesen vedrørende de åtte faktorene har negativ effekt på opplevd uavhengighet. Det ble i tillegg funnet fire andre faktorer som har en negativ påvirkning på opplevd uavhengighet, samt tolv faktorer som påvirker opplevd uavhengighet positivt. Eksempler på faktorer med positiv påvirkning er revisjonskomite og lang tjenestetid.

4.1.3 Oppsummering

Studiene til Shockley (1981) og Beattie et al. (1999) tar utgangspunkt i ulike variabler som påvirker opplevd uavhengighet. Begge studiene finner at konkurranse i markedet, revisjonsselskapets størrelse og tilbud av rådgivningstjenester vil ha en effekt på opplevd uavhengighet.

Selv om det er likheter i enkelte argumenter, konkluderer studiene ulikt når det gjelder tjenestetid. Shockley (1981) sin studie resulterer i ingen effekt mellom tjenestetid og opplevd uavhengighet. Beattie et al. (1999) finner derimot at tjenestetid har en positiv effekt på opplevd uavhengighet.

4.2 Rotasjon og revisjonskvalitet

Videre i kapittelet omhandler forskingsartiklene rotasjon og revisjonskvalitet. Det er tatt utgangspunkt i fire artikler som fremhever at tidligere forskning har resultert i ulike konklusjoner.

4.2.1 Chi, Huang, Liao og Xie (2009)

Innledningsvis presiserer Chi, Huang, Liao og Xie (2009) at obligatorisk rotasjon av revisor blir stadig mer utbredt. Fordeler ved rotasjon av revisor er muligheten til å få et nytt perspektiv på klientenes dokumenter, samt en økt grad av uavhengighet. En ulempe ved rotasjon av revisor er at risiko for revisjonsfeil er påstått å være høyest i starten av et revisor-klient forhold, da det er i denne perioden revisor blir kjent med klienten.

En årsak til å innføre rotasjon er blant annet for å øke revisjonskvaliteten. Studien vurderer rotasjon i forhold til revisjonskvalitet, samt undersøker om investorers oppfatning av revisjonskvalitet øker ved påbudt rotasjon av revisor.

Studien tar utgangspunkt i taiwanske selskaper, siden obligatorisk partnerrotasjon ble innført i landet i 2004. Chi et al. (2009) tar i bruk selskaper med ulike forutsetninger. Den første gruppen med selskaper har gjennomført obligatorisk rotasjon av revisor. Gruppe to er selskaper som ikke har gjennomført rotasjon, mens gruppe tre er selskaper som frivillig har valgt å rotere revisor.

Det er utarbeidet to hypoteser i forbindelse med studien. Hypotese en (H_1) er en påstand om at revisjonskvaliteten er høyere hos selskaper hvor det kreves rotasjon av revisor, enn hos selskaper hvor rotasjon ikke er obligatorisk. Hypotese to (H_2) handler om at investorer oppfatter at revisjonskvaliteten er høyere hos selskap som har påbud om rotasjon av revisor, fremfor dem som ikke har påbud om rotasjon.

Resultatene viser ingen signifikant forskjell i revisjonskvalitet hos de ulike gruppene. Likevel er det en forskjell i revisjonskvalitet når man sammenligner selskapene før og etter rotasjon. Revisjonskvaliteten er høyere før rotasjonen enn etter. Et slikt resultat tyder på at revisjonskvaliteten forbedres med lang tjenestetid, og H_1 forkastes.

Investorer har ulik oppfatning av revisjonskvalitet mellom selskaper som har utført rotasjon og dem som har valgt frivillig å rotere. Det er ingen signifikant forskjell mellom de andre gruppene. Forfatterne anser ikke at det er et godt nok grunnlag til å beholde H₂.

4.2.2 Chen, Lin og Lin (2008)

Chen, Lin og Lin (2008) gjør rede for hvordan lang tjenestetid påvirker revisors uavhengighet. Enron-skandalen benyttes som eksempel på effekten av lang tjenestetid. Videre fokuserer studien på hvordan lang tjenestetid påvirker revisjonskvaliteten. Resultatkvalitet (EQ) brukes som mål, og forskningen skal undersøke forholdet mellom EQ og pliktig firmarotasjon. Chen et al. (2008) har valgt å legge vekt på firmarotasjon, siden dette enda ikke er innført. Rotasjon av revisor er allerede innført i flere land. Hypotesene som er utarbeidet i tilknytning studien er at EQ ikke endres med revisors tjenestetid eller firmarotasjon.

Studien undersøker taiwanske selskaper. Grunnen til at slike selskaper er benyttet, er at de har krav om å opplyse revisors navn i den finansielle rapporteringen. En slik opplysningsplikt gir mulighet til å undersøke selskap som har hatt samme revisor over lengre periode.

Forskningen konkluderer med at revisjonskvaliteten ikke påvirkes av lengden på tjenestetiden eller firmarotasjon. Forfatterne mener det ikke er nødvendig å innføre firmarotasjon, siden lang tjenestetid ikke har negativ effekt på kvaliteten. Resultatene kan derimot indikere at rotasjon av revisor og firmarotasjon har negativ effekt på revisjonskvaliteten.

4.2.3 Carey og Simnett (2006)

Carey og Simnett (2006) legger vekt på de samme fordelene ved rotasjon som Chi et al. (2009), deriblant nytt perspektiv på regnskapet og forbedring av revisors uavhengighet. Studien skal undersøke om lang tjenestetid vil redusere revisjonskvaliteten.

Undersøkelsen er basert på børsnoterte selskaper i Australia fra 1995. I likhet med Taiwan har Australia krav om å navngi revisor, som gjorde det mulig å gjennomføre studien. Grunnen til at forfatterne valgte året 1995 er at det ikke var krav til rotasjon på den tiden. I 1997 ble det frivillig innføring av rotasjon av revisor, mens obligatorisk rotasjon kom i 2001.

Carey og Simnett (2006) valgte å benytte seg av tre indikatorer for å måle revisjonskvalitet. Indikatorene er revisors uttalelser vedrørende usikkerhet om fortsatt drift, unormale

arbeidskapitalperiodiseringer og analyse av nøkkeltall som akkurat er oppnådd. Hypotesen de utviklet var at det er en negativ sammenheng mellom revisjonskvalitet og lang tjenestetid.

Studien viser at det er en sammenheng mellom revisjonskvalitet og revisors uttalelser om fortsatt drift. Revisor har lav tilbøyelighet til å uttale seg vedrørende usikkerhet om fortsatt drift ved lang tjenestetid, noe som fører til redusert revisjonskvalitet. Resultatene viser at lang tjenestetid ikke har noen sammenheng med unormale arbeidskapitalperiodiseringer. Det er likevel funn som indikerer samvariasjon mellom lang tjenestetid og akkurat oppnådde nøkkeltall. Ved lang tjenestetid er det større sannsynlighet for at selskapene har hatt mulighet til å styre resultatene. For eksempel kan ledelsen unngå å rapportere tap slik at resultatet er fremstilt feilaktig og at nøkkeltall er akkurat nådd. En slik mulighet vil føre til redusert revisjonskvalitet.

4.2.4 Daniels og Booker (2009)

Daniels og Booker (2009) påpeker at tidligere revisjonsskandaler har satt spørsmålsteget vedrørende revisors uavhengighet. De trekker frem potensielle negative effekter ved tjenestetid, og undersøker om obligatorisk rotasjon av revisjonsfirma kan redusere dem.

Resultater fra tidligere forskning tyder på at opplevd uavhengighet er like viktig som faktisk uavhengighet. Med dette som utgangspunkt ønsker forfatterne å undersøke hvordan brukerne av regnskapet opplever revisors uavhengighet.

Daniels og Booker (2009) velger å undersøke bankansatte med ansvarsområde innenfor bedrift i sin studie, siden disse blir ansett som primære brukere av regnskapet.

Spørreundersøkelse blir brukt for å innhente data, med bankansatte som respondenter. Totalt sender de ut undersøkelsen til 1000 respondenter og mottar 212 svar.

Studien konkluderer med at firmarotasjon vil forbedre revisors opplevde uavhengighet.

Resultatene indikerer at rotasjon av revisjonsfirma bør være obligatorisk, og at rotasjon av revisor ikke gir samme nytte som firmarotasjon. Daniels og Booker (2009) konkluderer med at firmarotasjon har en positiv effekt, og bør derfor innføres.

4.2.5 Oppsummering

De fire studiene omfatter temaene rotasjon av revisor, firmarotasjon og revisors tjenestetid sett i sammenheng med revisjonskvalitet. Chi et al. (2009) og Chen et al. (2008) konkluderer med at lang tjenestetid vil forbedre revisjonskvaliteten. Det vil si at ifølge deres resultater bør man ikke innføre en restriksjon for å redusere tjenestetiden, og obligatorisk rotasjon vil gi redusert revisjonskvalitet. Daniels og Booker (2009), som i hovedsak fokuserer på firmarotasjon, kommer derimot frem til at rotasjon av revisjonsfirma vil føre til økt revisjonskvalitet og forbedre revisors opplevde uavhengighet. Dette kan sees i sammenheng med resultatene til Carey og Simnett (2006) om at lang tjenestetid vil ha en negativ effekt på revisjonskvalitet. Denne studien indikerer med andre ord at obligatorisk rotasjon av revisor er positivt og vil føre til økt revisjonskvalitet.

4.3 Oppsummering av tidligere forskning

Artiklene har ulike konklusjoner på studiene sine. I forbindelse med tjenestetid og opplevd uavhengighet, konkluderer studiene både med at tjenestetid har ingen effekt på opplevd uavhengighet, og at tjenestetid har en positiv effekt. Forskningsartiklene som omfatter rotasjon og revisjonskvalitet resulterer blant annet i at rotasjon reduserer revisjonskvalitet, og at rotasjon vil forbedre revisors uavhengighet og dermed også revisjonskvaliteten. Studiene i oppgaven skal fremheve at tidligere forskning har ulike konklusjoner. Det er likevel viktig å nevne at flertallet av tidligere studier har konkludert med at lang tjenestetid har positiv påvirkning på revisjonskvaliteten, og at det ikke bør innføres rotasjon. En oppsummering av artiklene i oppgaven er gjort rede for i oversikten under.

Tabell 2
Oppsummering av tidligere forskning

Forfattere	Studie	Konklusjon	Respondenter
Shockley	Perceptions of auditors' independence: an empirical analysis.	Studien konkluderer med at lang tjenestetid har ingen effekt på opplevd uavhengighet.	Revisorer fra Big Eight, revisorer fra lokale- og regionale firma, bankansatt og finansanalytikere.
Beattie, Brandt og Fearnley	Perception of auditor independence: UK evidence.	Studien konkluderer med at lang tjenestetid har en positiv påvirkning på opplevd uavhengighet.	Finansdirektører, revisjonspartnere og økonomijournalister.
Chi, Huang, Liao og Xie	Mandatory Audit-Partner Rotation, Audit Quality and Market Perception: Evidence from Taiwan.	Studien konkluderer med at revisjonskvaliteten forbedres ved lang tjenestetid.	Taiwanske selskaper.
Chen, Lin og Lin	Audit partner tenure, audit firm tenure, and discretionary accruals: Does long auditor tenure impair earnings quality?	Studien konkluderer med at lang tjenestetid har en positiv effekt på revisjonskvaliteten.	Taiwanske selskaper.
Carey og Simnett	Audit Partner Tenure and Audit Quality.	Studien konkluderer med at lang tjenestetid har en sammenheng med revisors uttalelser om fortsatt drift og akkurat oppnådd nøkkeltall. Dette kan indikere redusert revisjonskvalitet ved lang tjenestetid.	Børsnoterte selskaper i Australia.
Daniels og Booker	Bank loan officers' perceptions of audit firm rotation.	Studien konkluderer med at firmarotasjon vil øke revisors uavhengighet, og dermed øke revisjonskvaliteten.	Bankansatte.

Sett bort i fra Shockley (1981) og Beattie et al. (1999), er oppgaven basert på forskning fra de siste ti årene. I dag er temaet fortsatt et aktuelt forskningsobjekt, og det er derfor interessant å kommentere noe nyere forskning rundt temaet. Et eksempel på nyere forskning er Carcello og Reid (2014) som undersøker hvordan amerikanske investorer reagerer på innføring av firmarotasjon. Studien konkluderer med at markedet har en negativ holdning til pliktig firmarotasjon. Resultatet fra den nyere studien samsvarer med tidligere forskning som

resulterer i at firmarotasjon ikke bør innføres. Til tross for disse resultatene er det likevel utarbeidet en ny reform som blant annet innebærer pliktig firmarotasjon.

5.0 Forskningsspørsmål

Rotasjon i revisjonsbransjen er som sagt et omdiskutert tema, og tidligere forskning har ikke fastsatt endelig konklusjon. Til tross for mange forskningsartikler er det som sagt få, om noen, norske studier om temaet. Dette kan tyde på at det er behov for mer norsk forskning, og oppgaven vil dermed hovedsakelig omhandle rotasjonsplikten i Norge.

I forbindelse med rotasjonsplikten i Norge, kan det være interessant å finne ut hvilke holdninger nordmenn har. Holdninger til temaet kan variere mellom ulike land. Blant annet vil kulturelle forskjeller mellom land kunne påvirke oppfatningen av lover og regler. I tillegg til kulturelle forskjeller vil reglene variere mellom ulike land. Tidligere i oppgaven er det presisert at USA har et negativt syn på firmarotasjon. I 2013 ble sec 203 i SOX endret for å forhindre at PCAOB gjennomfører sitt forslag om obligatorisk firmarotasjon. Krav om firmarotasjon er derimot et dagsaktuelt tema i Norge, etter at EU ble enig om ny reform i revisjonsbransjen i desember 2013.

Når det gjelder Norge er det forventninger om at nordmenn generelt er negative til rotasjonsplikt. Antakelsen er blant annet basert på uttalelser fra DnR. I DnRs uttalelser om EUs Green Paper om revisors rolle, kommer det frem at de ikke støtter tvungen firmarotasjon. Begrunnelsen for uttalelsen er blant annet at firmarotasjon vil redusere revisjonskvaliteten (Revisorforeningen, 2010).

Revisjonsskandalene har vært en avgjørende årsak til at rotasjonsplikt for ansvarlig revisor har blitt innført i andre land. Redusert uavhengighet har vært i fokus i etterkant av skandalene, noe som blir ansett som en viktig faktor for at skandalene oppsto. Ved å innføre rotasjon vil revisors tjenestetid reduseres, og føre til mindre sannsynlighet for at revisor ikke er uavhengig. Noen intensjoner ved å innføre rotasjonsplikt er altså å forbedre revisors uavhengighet, samt bedre revisjonskvaliteten.

På bakgrunn av forventet ny lovgivning og tidligere forskning, ønsker vi å studere holdninger til rotasjon i revisjonsbransjen i Norge. Rotasjonsreglene vil også bli sett i sammenheng med revisjonskvalitet og opplevd uavhengighet, siden dette blir trukket frem som årsaker til å innføre rotasjonsplikt. Forskningsspørsmålet i oppgaven er derfor formulert som følgende: *Hvordan påvirker firma- og partnerrotasjon revisjonskvalitet og revisors uavhengighet?*

5.1 Hypotese

I forbindelse med forskningsspørsmålet er det også utviklet en hypotese. Hypotesen baserer seg på tjenestetid og dens effekt på uavhengighet. Tidligere forskning har som sagt ulike konklusjoner på hvilken effekt lang tjenestetid har på opplevd uavhengighet. Det er blant annet trukket frem effekter som at det er større sannsynlighet for feil tidlig i et revisor-klient forhold og høye kostnader ved rotasjon. Likevel er temaet er mye debattert, og EU holder nå på å innføre et nytt lovverk som krever obligatorisk firmarotasjon. Hypotesen ble derfor som følgende: *Lang tjenestetid vil redusere opplevd uavhengighet.*

6.0 Metode

Grønmo definerer vitenskapelige metoder som ”systematiske og planmessige fremgangsmåter for å etablere pålitelig kunnskap og holdbare teorier innenfor dette fagområdet” (Grønmo, 2004, s 27). Fremgangsmåten vil altså være forskjellig utfra hvilken problemstilling som er valgt. Kapittelet gjør rede for hvordan studien er utformet og hvilke avgrensninger som er blitt gjort.

6.1 Design av studie

Når man skal utføre en studie er det viktig å kartlegge hvordan man skal gå frem. En av de første tingene man må ta hensyn til er hvilken type metode man vil bruke.

Samfunnsvitenskapen skiller mellom kvalitativ og kvantitativ tilnærming. Kvantitativ data er data utformet som tall eller mengdetermer, og er ofte benyttet i statistiske analyser. Data som ikke utformes på denne måten anses derimot som kvalitative, og er ofte utformet som tekst (Grønmo, 2004).

Temaet i studien omhandler revisjon i Norge, som er et vidt begrep med mye informasjon. Videre er temaet innsnevret til rotasjonsplikt i forhold til ansvarlig revisor og revisjonsfirma. I den forbindelse er det mer interessant å få litt informasjon om rotasjon fra mange, enn mye informasjon fra få. Resultatene kan dermed generaliseres for gruppene som blir undersøkt, med forutsetning om at utvalget er representativt. Med utgangspunkt i et stort utvalg, behov for videre forskning og ønske om å kunne generalisere, er det benyttet kvantitativ metode i oppgaven.

Det neste man må gjøre er å velge hvilket design studien skal ha. Ifølge Gripsrud, Olsson og Silkoset (2010) velger man design utfra hvilket kunnskaps- og ambisjonsnivå man har. Det er derfor naturlig å bruke forskjellig undersøkelsesdesign utfra hvilket tema man skal undersøke. Generelt er det vanlig å skille mellom eksplorativt design, deskriptivt design og kausalt design.

Eksplorativt design er et såkalt utforskende design, hvor beslutningstakeren i utgangspunktet vet lite om det som skal undersøkes. Formålet med undersøkelsen vil derfor være å forstå og tolke undersøkelsesobjektet. I denne typen design er det naturlig å starte med en

---

litteraturstudie, hvor man innhenter sekundærdata. Sekundærdata er data som er samlet inn av andre (Gripsrud et al., 2010).

Deskriptiv design brukes når analytikeren har forståelse av problemet, og formålet med undersøkelsen vil være å beskrive situasjonen på et bestemt område. Data som blir benyttet er i hovedsak primærdata, men det er ikke nødvendig å ha primærdata for å benytte seg av deskriptivt design. Primærdata ”kjennetegnes ved at de er spesielt tilpasset og samlet inn for å besvare våre undersøkelsesspørsmål” (Gripsrud et al., 2010, s 57). En måte å samle inn data på er å bruke spørreundersøkelser på et representativt utvalg. Spørreundersøkelsene er ofte standardiserte, og respondentene svarer ofte på identiske spørsmål. Dette gjør at man kan kontakte et stort utvalg uten at det blir vanskelig å analysere funnene.

Kausalt design handler om å undersøke mulige årsaksforklaringer, og man er avhengig av å benytte en form for eksperiment. Essensen i et eksperiment er å manipulere de uavhengige variablene for å se om de har noen effekt på den avhengige variabelen. Det skilles mellom flere typer eksperimenter, som for eksempel laboratorie- og felteksperiment.

Det er tre faktorer som påvirker hvilket design man bør benytte. Faktorene er ”a) erfaring fra saksområdet, b) kjennskap til teoretiske studier som identifiserer relevante variabler og c) ambisjonsnivået med hensyn til å identifisere sammenhenger mellom variabler”. (Gripsrud et al, 2010, s. 49).

Rotasjon av revisor er et tema som er forsket på tidligere, og det ville derfor ikke være naturlig å velge et eksplorativt design. For å finne mer ut om temaet ble det benyttet et deskriptivt design, og en spørreundersøkelse ble brukt som hjelpemiddel for å innhente primærdata.

6.2 Eksperiment

I forbindelse med spørreundersøkelsen er det utarbeidet et eksperiment som skal undersøke hypotesen om at revisors tjenestetid reduserer opplevd uavhengighet. Eksperimentet har kausalt design, hvor den uavhengige variabelen er revisors tjenestetid og den avhengige variabelen er opplevd uavhengighet.

Hovedformålet med eksperimentet er å teste om respondentene oppfatter uavhengigheten som lavere ved lang tjenestetid. Respondentene får beskrevet en generell revisor-klient situasjon med informasjon om hvor revisor jobber, antall klienter, revisors tjenestetid og kommunikasjonssituasjonen med klienten. Teksten er formulert i tre ulike versjoner, hvor den eneste faktoren som blir endret er tjenestetiden. I den ene versjonen er det tre års tjenestetid, i den andre er det åtte års tjenestetid, mens i den tredje er det 22 års tjenestetid. Etter teksten må respondenten ta stilling til om det er risiko for at revisor ikke er uavhengig.

Ola Normann er utdannet siviløkonom fra NHH og er nå partner i ett av de fire store revisjonsselskapene. Per dags dato er han ansvarlig revisor for åtte selskaper med varierende størrelse. En av hans klienter er det børsnoterte selskapet Frukt- og grøntgrossisten ASA, som driver med salg av frukt og grønnsaker. I løpet av året har revisor og ledelsen i Frukt- og grøntgrossisten ASA jevnlig kommunikasjon om diverse problemstillinger angående selskapet. Ola Normann har nå vært ansvarlig revisor i Frukt- og grøntgrossisten ASA i 3/8/22 år (vedlegg 5).

Eksperimentet er gjennomført som en del av spørreundersøkelsen. Utvalget er delt opp i tre tilfeldige grupper, som mottar hver sin versjon av undersøkelsen. Den eneste forskjellen på disse undersøkelsene er revisors tjenestetid, mens resten av spørreundersøkelsen er identisk. Formålet med eksperimentet er å undersøke om det er signifikante forskjeller i svarene til respondentene som har fått ulik versjon av den uavhengige variabelen. Et resultat som viser signifikant forskjell kan indikere at revisors tjenestetid påvirker opplevd uavhengighet.

6.3 Spørreundersøkelse

Gripsrud et al. (2010) gjør rede for hvordan en spørreundersøkelse bør utformes i forbindelse med hvilke type spørsmål man bør ha med i undersøkelsen, rekkefølgen på spørsmålene, validitet og reliabilitet.

6.3.1 Spørsmålsutforming

Hovedfokuset i spørsmålsutformingen er om man skal ta i bruk åpne eller prestrukturerte spørsmål, bruk av skala og fysisk utforming. I tillegg er tidligere forskningsartikler blitt benyttet ved spørsmålsformuleringen.

Åpne eller prestrukturerte spørsmål

Da spørsmålene skulle utformes var det viktig å fokusere på spørsmålenes oppsett.

Johannessen (2009) presiserer at man kan velge mellom åpne eller prestrukturerte spørsmål. Prestrukturerte spørsmål gir respondenten svaralternativer. En slik metode vil gjøre det lettere for forsker å registrere data, og respondenten vil kunne gjennomføre undersøkelsen raskere. Åpne spørsmål gir derimot respondenten mulighet til å uttrykke seg på en bedre måte enn ved prestrukturerte spørsmål.

Spørreundersøkelsen i studien har hovedsakelig prestrukturerte spørsmål. I tillegg er det brukt to åpne spørsmål knyttet til demografisk informasjon om respondenten. Årsaken til at prestrukturerte spørsmål er prioritert er at registrering og analysedelen i oppgaven skal bli lettere å håndtere. Åpne spørsmål gir en mer omfattende registreringsprosess, og fører til en mer ressurskrevende analyse.

Bruk av skala

Formålet med spørreundersøkelsen er å kartlegge respondentenes syn på rotasjon av revisor, firmarotasjon og effekt av lang tjenestetid på revisors uavhengighet. Spørsmålene er knyttet til deres grad av enighet til ulike påstander. Likert-skalaen er tatt i bruk, hvor respondentene har 7 alternativer: helt enig, enig, delvis enig, nøytral, delvis uenig, uenig og helt uenig (Gripsrud et. al, 2010).

Når man utformer skalaspørsmål vil svarene som gis være på ordinalnivå. Dette er variabler hvor det er naturlig ”å rangere de verdiene variablene kan ha, men ikke å si hvor mye større én verdi er i forhold til en annen” (Gripsrud et. al, 2010, s. 104). Likevel vil analysen baseres

på at dataene som samles inn er på intervallnivå. Den viktigste forskjellen mellom ordinal- og intervallnivå er at ved sistnevnte er avstanden mellom verdiene like stor. Ved registrering av spørreundersøkelsen vil verdiene på skalaen få et nummer, slik at det er mulig å måle blant annet gjennomsnitt. Ved å forutsette intervallnivå i analyseprosessen, til tross for at det egentlig er ordinalnivå, kan føre til feilkilde. Likevel er det gitt tallverdier til variablene og forutsatt intervallnivå i analysen.

Fysisk utforming

Gripsrud et al. (2010) gjør rede for seks retningslinjer i forbindelse med den fysiske utformingen på spørsmålene. Retningslinjene er bruk av enkle og klare ord, unngå ledende spørsmål, unngå doble spørsmål, unngå generaliseringer, unngå implisitte antakelser og unngå implisitte alternativer.

Utformingen av spørsmålene i undersøkelsen er basert på retningslinjene. Respondentene vil ikke ha problemer med å forstå ordene som er tatt i bruk, siden språket er tilpasset deres faglige kompetanse. Spørsmål knyttet til rotasjonsplikt og revisors uavhengighet er forståelig for både ansatte innenfor revisjon og bankansatte i forbindelse med bedriftsmarkedet.

Kilder til utforming av spørsmål

Ved utformingen av spørsmålene til undersøkelsen, ble Daniels og Bookers (2009) artikkel benyttet som et utgangspunkt. I deres studie blir bankansatte brukt som respondenter. Studien fokuserer på respondentenes syn på firmarotasjon og opplevd uavhengighet. De legger vekt på at finansiell informasjon ikke bare må være pålitelig, men også oppfattes som pålitelig av brukerne av regnskapet.

Tabell 3
Daniels og Bookers (2009) påstander

Statement
1. Mandatory audit firm rotation should be required.
2. The costs of periodic rotation of audit firms would likely exceed the benefits.
3. Mandatory rotation of lead and reviewing CPA firm partners would effectively achieve the same intended benefits as mandatory audit firm rotation.
4. Mandatory audit firm rotation would discourage aggressive accounting practices.
5. A public company should be required to change audit firms every seven years.
6. A public company should be required to change audit firms every five years.
7. Establishing a time limit on how long a public accounting firm may continue to audit a particular company will increase the perceptions of auditor independence.
8. Mandatory audit firm rotation would decrease management's ability to influence the auditors.
9. The risk of audit failure is higher in the early years of an auditor-client relationship.

Kilde: Daniels og Booker, 2009, s. 39.

Årsaken til at artikkelen blir benyttet er hovedsakelig fordi spørsmålene er aktuelle innenfor forskningsområdet i oppgaven. Likevel er spørsmålene justert, slik at de er tilpasset situasjonen i Norge. Et eksempel på justeringen er spørsmål knyttet til hvor lang tjenestetid et revisjonsfirma bør ha før rotasjon skal inntre. I forslaget som ble lagt frem av EU-kommisjonen i 2011 var det foreslått firmarotasjon hvert sjette år, mens det senere kom et nytt forslag fra minsterådet om hvert 20. år. I 2013 kom de til enighet med firmarotasjon hvert tiende år. Forslagene fra EU-kommisjonen og minsterådet ble benyttet i undersøkelsen, siden de er aktuelle i Norge.

6.3.2 Spørsmålsrekkefølgen

Spørsmålsrekkefølgen er viktig å fokusere på ved utarbeidelse av en spørreundersøkelse. En tommelfingerregel er at rekkefølgen avhenger av interesse (Gripsrud et. al, 2010). Det vil si å starte undersøkelsen med spørsmål som er enkle og interessante for respondenten.

Første del av undersøkelsen er eksperimentet som skal teste opplevd uavhengighet hos respondentene. Dette vil forhåpentligvis skape nysgjerrighet hos respondenten, noe som gjør det interessant å fortsette med undersøkelsen. Videre er det påstander knyttet til firmarotasjon

og rotasjon av ansvarlig revisor som respondenten må ta stilling til. Tilslutt er det spørsmål knyttet til demografi.

6.3.3 Validitet og reliabilitet

Validitet og reliabilitet i forbindelse med spørreundersøkelser omhandler hovedsakelig gyldigheten og påliteligheten til spørsmålene som er utformet. Gripsrud et. al (2010) gjør rede for fem ulike typer validitet.

Den første typen er innholdsvaliditet. Begrepet omfatter at spørsmålene skal dekke hele det teoretiske domenet som måles ved bruk av spørreundersøkelsen. Den andre typen validitet er begrepsvaliditet, som ”dreier seg om å teste sammenhengen mellom et teoretisk begrep og operasjonaliseringen av begrepet” (Gripsrud et. al, 2010, s. 100). Begrepsvaliditet er stort sett aktuelt i tilfeller hvor det er fokus på vitenskapelige undersøkelser som skal utforske om det er sammenheng mellom teoretiske begreper.

Den tredje typen er overflatevaliditet, som er mer en subjektiv godkjenning om at spørsmålene som er tatt i bruk dekker det teoretiske området som skal måles. For eksempel kan man ta i bruk fagpersoner som vurderer spørsmålene og enten godkjenner dem eller ikke. En slik godkjenning vil altså oppfattes som at gyldigheten til måleinstrumentene er god. Den fjerde validitetstypen er statistisk konklusjonsvaliditet, som dreier seg om hvorvidt man kan trekke konklusjoner basert på statistisk data som er innhentet gjennom spørreundersøkelse.

Femte og siste type validitet er reliabilitet. Dette begrepet omfatter påliteligheten til spørsmålene i spørreundersøkelsen. Reliabilitet handler om ”hvor godt vi måler det vi måler” (Gripsrud et. al, 2010, s. 102). Når en respondent svarer på en spørreundersøkelse kan det være mange tilfeldige faktorer som påvirker svarene. Jo mer påvirkelig respondenten blir av de tilfeldige faktorene, desto mindre reliabel er spørreundersøkelsen.

Spørsmålene i undersøkelsen er utformet med fokus på validitet og reliabilitet. For å sikre overflatevaliditet, ble spørsmålene gjennomgått av to fagpersoner. Videre ble det utført en pretest av undersøkelsen på studenter ved Norges Handelshøyskole. Testen ble sendt ut til 17 medstudenter som besvarte den. Deretter ga de tilbakemelding på hvordan de opplevde undersøkelsen. Dersom det var uklare spørsmål ga pretesten mulighet til å omformulere dem.

En slik test kan avdekke om respondentene forstår spørsmålene, og at undersøkelsen måler det den er ment til å måle. På denne måten sikrer man reliabilitet i undersøkelsen.

6.4 Qualtrics

Som student ved Norges Handelshøyskole har man tilgang til konto hos Qualtrics.com. Qualtrics er et nettbasert program som gir brukerne tilgang på et verktøy til å utforme spørreundersøkelser. Spørsmålene kan tilpasses slik at undersøkelsen er optimal for den type forskning som blir gjennomført. Ved innsamling av personlig informasjon via spørreundersøkelse er det krav om meldeplikt. Undersøkelsen i oppgaven innhenter ingen personlig informasjon fra respondentene, og de er dermed helt anonyme.

Spørreundersøkelsen består hovedsakelig av spørsmål utformet som skala. I tillegg ble den spesialtilpasset slik at det er krav om å svare på alle spørsmålene. En slik justering sikrer at man ikke mottar ubesvarte spørsmål.

Etter utformingen av undersøkelsen skal man distribuere den. Qualtrics har flere ulike måter å distribuere på. På bakgrunn av at undersøkelsen skulle være anonym, ble det opprettet en link til undersøkelsen. Linken sendes via mail, og kan ikke spores tilbake til respondenten.

6.5 Respondenter

Når man skal gjennomføre en undersøkelse er det viktig å fokusere på hvilke respondenter man ønsker. Oppgaven er knyttet til revisjonsbransjen, og har relativt kunnskapskrevende tema. For å få kvalitet på besvarelsene vil det være naturlig å kontakte respondenter med tilstrekkelig kompetanse innenfor forskningsfeltet. I tillegg er det også naturlig å undersøke respondenter som tidligere forskning har benyttet seg av. I den forbindelse er Daniels og Bookers (2009) studie benyttet, siden deres studie bruker samme metode som denne oppgaven.

Populasjonen er definert av Gripsrud et al. (2010) som ”summen av alle de undersøkelsesenheter en ønsker å si noe om” (Gripsrud et al., 2010, s.129). Populasjonen i oppgaven er personer med kunnskaper om revisjonsbransjen, som kan ha en formening om rotasjonsplikt. På grunn av stor populasjon og begrenset med tid, er det normalt å foreta et utvalg.

6.5.1 Utvalg

Siden populasjonen er stor, er det tatt utgangspunkt i to forskjellige grupper. Gruppene er basert på et ikke-sannsynlighetsutvalg. Det finnes tre ulike ikke-sannsynlighetsutvalg, og i oppgaven er det benyttet et bekvemmelighetsutvalg. Gripsrud et al. (2010) definerer bekvemmelighetsutvalg som ”alle utvalg hvor valget av elementene først og fremst bestemmes av hva det er enkelt å få til” (Gripsrud et al., 2010, s. 136). Ulempen med et ikke-sannsynlighetsutvalg er at det ikke er mulig å generalisere resultatene til å gjelde hele populasjonen.

I forbindelse med revisjonsbransjen er det naturlig å studere revisorer, siden de jobber i bransjen og blir påvirket av både gjeldende rett og eventuelle nye regler. I tillegg er det ønskelig å se hvordan brukere av regnskap forholder seg til reglene. Daniels og Booker (2009) tar utgangspunkt i bankansatte som har ansvarsområde innenfor bedrift. Bankansatte ble derfor valgt som en av gruppene til studien. Bankansatte og revisorer tilfører to ulike perspektiv til besvarelsene, siden de har ulike relasjoner til revisjonsbransjen. Revisorer skal kontrollere og kvalitetssikre regnskapet, mens bankansatte representerer brukere av regnskapet.

Til tross for at studien tar utgangspunkt i to ulike grupper innenfor populasjonen, var det nødvendig å foreta et videre utvalg. I utgangspunktet var det ønskelig å ha en oversikt over alle bankansatte og revisjonsansatte i Norge, og trukket et tilfeldig utvalg av disse. Dette var ikke mulig å gjennomføre, og det ble benyttet en annen metode for i størst mulig grad forme et utvalg med samme egenskaper som et sannsynlighetsutvalg. Et sannsynlighetsutvalg gir mulighet til å generalisere resultatene, dersom det er tilstrekkelig stort. Gulesider ble benyttet, og ulike banker og revisjonsfirma ble tilfeldig valgt utfra søkeresultatene. Enkeltpersoner fra de ulike kontorene ble kontaktet, og fikk forespørsel om en eller flere innen deres kontor hadde mulighet til å delta i undersøkelsen. Det er derfor mulig at kontorene har mer enn en respondent.

6.5.2 Utvalgsstørrelse

Antall respondenter er også en viktig faktor når man skal gjennomføre en undersøkelse. Et konkret mål på hvor mange respondenter man bør ha er ikke fastsatt. I oppgaven er det tatt utgangspunkt i Sudmans (1976) anbefaling om å ha minst 100 respondenter. Totalt ble 70 banker og 57 revisjonsfirmaer kontaktet. Antall mottatte svar fra banker er 40, noe som tilsier en svarprosent på 57%. Svarprosenten fra revisjonsfirmaene er noe mindre, siden antall mottatte svar er 17. Total svarprosent på 45% anses som akseptabel, til tross for at svarprosenten fra revisjonsfirma burde vært høyere.

Tabell 4
Svarprosent

	Antall kontaktet	Antall svar	Svarprosent
Bank	70	40	57,1%
Revisjon	57	17	29,8%
Totalt	127	57	44,9%

I studien ble det mottatt flere svar fra de ulike kontorene, og det er totalt 117 respondenter som har svart på undersøkelsen. Likevel er det registrert at 107 respondenter har svart på alle spørsmålene, noe som skyldes at 8,5 % ikke fullførte den.

Tabell 5
Demografisk fordeling av respondenter

	Antall	Prosent
Respondenter	117	100%
Kjønn		
Mann	79	73,8%
Kvinne	28	26,2%
Totalt	107	100%
Alder		
19 eller yngre	0	0
20-29	8	7,5%
30-39	33	30,8%
40-49	27	25,2%
50-59	37	34,6%
60 eller eldre	2	1,9%
Totalt	107	100%
Fullført utdanning		
Grunnskole	0	0
Videregående	5	4,7%
Bachelorgrad	38	35,5%
Mastergrad	42	39,2%
Doktorgrad	0	0
Siviløkonom el. 4årig utdanning	22	20,6%
Totalt	107	100%
Sektor		
Bank	67	62,6%
Revisjon	40	37,4%
Totalt	107	100%

Valg av respondenter er som sagt basert på ønske om kvalitet i besvarelsene. Den demografiske fordelingen viser at 95 % av respondentene har høyere utdanning. I tillegg er 92,5 % av respondentene 30 år eller eldre, noe som indikerer at de har god erfaring innenfor fagfeltet. På bakgrunn av en betydelig andel med høyere utdanning og erfaring blir besvarelsene ansett å ha tilfredsstillende kvalitet.

6.6 Analyse av spørreundersøkelsen

Resultatene fra spørreundersøkelsen ble eksportert til SPSS, som er et statistikkprogram. Før man skal benytte seg av tester i programmet, bør man gjøre rede for om parametriske eller ikke-parametriske metoder skal brukes. Grunnlaget for metodene er ulike forutsetninger, som man må ta utgangspunkt i. Parametriske metoder har forutsetninger om normalfordeling, intervallnivå, tilfeldig utvalg, uavhengig utvalg og like varianser. Ikke-parametriske utvalg har kun forutsetninger om tilfeldig og uavhengig utvalg (Pallant, 2013).

Den første forutsetningen som ble undersøkt var om det er normalfordeling. En hypotese ble utformet om at datamaterialet er forskjellig fra normalfordeling. Shapiro-wilk er en test i SPSS, som ble tatt i bruk for å teste hypotesen. Resultatet fra testen viser at det er en signifikant forskjell, som tilsier at datamaterialet ikke er normalfordelt.

En ulempe med Shapiro-wilk er at testen er lite representativ i tilfeller hvor man har et kort intervall på svaralternativene. Intervallene i undersøkelsen går fra 1-7, som ifølge Pallant (2013) anses som et kort intervall. På bakgrunn av dette anses testen som lite troverdig. I tillegg uttrykker Pallant (2013) at forutsetningen om normalfordeling ikke er en antakelse det bør legges mye vekt på. Med et stort utvalg vil forutsetningen i stor grad være oppfylt. Stort utvalg defineres som 30 respondenter eller flere, noe som tilsier at datamaterialet i oppgaven oppfylder betingelsen (Pallant, 2013).

De fire andre forutsetningene for parametriske tester er også oppfylt. Intervallnivå og tilfeldig utvalg er gjort rede for tidligere i kapittelet. Respondentene har svart på undersøkelsene individuelt, og har dermed ikke hatt mulighet til å påvirke hverandre. Slik er uavhengig utvalg sikret. I tillegg opplyser testene i SPSS om datamaterialet bryter med forutsetningen om like varianser. Ingen av de aktuelle testene i forbindelse med oppgaven opplyser om brudd på betingelsen. Siden alle de fem forutsetningene er oppfylt, benyttes parametriske tester videre i oppgaven.

Ikke-parametriske tester er mindre sensitive enn parametriske, og man bør derfor benytte seg av disse når forutsetningene for parametriske tester ikke er oppfylt. For å underbygge resultatene fra de parametriske testene ble det også gjennomført ikke-parametriske tester på datamaterialet i oppgaven (vedlegg 4). Begge metodene gir resultat som samsvarer.

Tabell 6
Ikke-parametriske tester

Parametriske tester	Ikke-parametriske tester
Independent-samples t-test	Mann-whitney u test
Paired-samples t-test	Wilcoxon signed rank test
One-way between groups ANOVA	Kruskal-wallis test
One-way repeated measures ANOVA	Friedman test

Kilde: Pallant, 2013, s. 222.

6.6.1 Deskriptiv statistikk

Deskriptiv statistikk gir oversikt over respondentenes holdninger til de ulike påstandene. I oppgaven er det fokusert på gjennomsnitt og standardavvik. Standardavviket viser hvor mye de ulike respondentene avviker fra gjennomsnittet i svarene sine. Et høyt standardavvik vil si at det er stor spredning i besvarelsene fra respondenten (Johannessen, 2009).

Gjennomsnittet blir brukt som et mål på å avgjøre om respondentene er enig eller uenig i påstanden. Siden det er benyttet en syvpunktsskala, vil et gjennomsnitt på fire bli ansett som en nøytral besvarelse. Et gjennomsnitt på mer enn fire vil dermed indikere at respondentene er mer enig enn uenig i påstanden.

6.6.2 Slutningsstatistikk

T-test og enveis variansanalyse (ANOVA) ble også benyttet. Med t-test kan man undersøke om det er signifikant forskjell mellom besvarelsene til bankansatte og ansatte innen revisjon. Siden gruppene har ulike relasjoner til revisjonsbransjen, vil det være interessant å se om det er noen signifikante forskjeller.

Ved utforming av en t-test opprettes en hypotese som kalles nullhypotesen (H_0).

Nullhypotesen påstår at det ikke er forskjell i gjennomsnittet mellom de to gruppene, mens den alternative hypotesen (H_A) påstår at det er forskjell. Resultatet av t-testen viser om man bør beholde eller forkaste H_0 . Dette løses ved å benytte sannsynligheten for å forkaste en riktig H_0 , som også kalles p-verdien. I oppgaven antas det et signifikansnivå på 5%, noe som tilsier at det er 5 % sannsynlighet for at vi forkaster en riktig H_0 . En t-test som viser til en p-verdi som er 5% eller mindre indikerer at det er en forskjell mellom gruppene, og vi forkaster H_0 .

T-tester ble i stor grad benyttet i analysedelen, siden respondentene tilhører to grupper. ANOVA tester i utgangspunktet det samme som t-testen, men brukes når man skal sammenligne flere enn to grupper. I analysen av eksperimentet og i undersøkelsen av revisjonsfirmaets tjenestetid ble ANOVA benyttet.

6.7 Mulige feilkilder

Når man utfører en spørreundersøkelse er det risiko for feilkilder. Videre i kapitlet gjøres det rede for hvilke feilkilder som anses som aktuelle i forbindelse med spørreundersøkelsen.

Den første mulige feilkilden som påpekes er dekningsfeil. Gripsrud et. al (2010) definerer dekningsfeil som ”feil som skyldes at populasjonen vi ønsker å uttale oss om ikke er dekket godt nok i vår utvalgsramme”. (Gripsrud et. al, 2010, s. 145). Siden gulesider ble benyttet som en utvalgsmetode, er det mulig at flere selskap ikke er registrert eller ikke har en hjemmeside. Disse selskapene ble dermed ikke kontaktet, og tilsier at det kan forekomme dekningsfeil i oppgaven. I tillegg var det ikke mulig å trekke et tilfeldig utvalg fra de to populasjonene. Det er derfor benyttet en annen metode for å forsøke å forme et sannsynlighetsutvalg, som kan føre til dekningsfeil.

Ikke-responsfeil er også en aktuell feilkilde. Oppgaven har en svarprosent på 45%, som tilsier at ikke alle som ble kontaktet gjennomførte undersøkelsen. Det kunne med fordel vært en høyere svarprosent for å redusere denne type feilkilde.

En annen mulig feilkilde er såkalte målefeil, som oppstår når respondenten svarer på undersøkelsen. Et eksempel på målefeil kan være uklarheter i spørreskjemaet. Ved å bruke spørsmål fra Daniels og Bookers (2009) artikkel, samt utføre en pretest, er sannsynligheten for målefeil i oppgaven redusert. Likevel vil det være en viss risiko for at respondentene misforstår påstandene i undersøkelsen.

Målefeil kan også oppstå på grunn av dårlig interaksjon mellom intervjuer og respondent. Respondentene mottok undersøkelsen på mail, slik at de selv kunne finne et passende tidspunkt å gjennomføre den. Siden resultatene fra undersøkelsene ble eksportert fra Qualtrics

til SPSS, er det liten sannsynlighet for at svarene er registrert feil. Dette er eksempler på tiltak som kan redusere risiko for målefeil.

7.0 Analyse av eksperiment

DeAngelos (1981) definisjon av revisjonskvalitet påpeker at revisjonskvalitet er avhengig av revisors kompetanse og uavhengighet. Revisors uavhengighet skilles mellom faktisk og opplevd uavhengighet. Oppgaven fokuserer på sistnevnte, siden den er mulig å måle.

I forarbeidet til oppgaven ble det utarbeidet en hypotese om at lang tjenestetid vil redusere opplevd uavhengighet. For å teste hypotesen deltok respondentene i et eksperiment i forbindelse med spørreundersøkelsen. Eksperimentet tester hvilken effekt lang tjenestetid har på opplevd uavhengighet. Analysen av eksperimentet er basert på resultatene fra ANOVA.

Tabell 7
Analyse av eksperiment

Variabel	N	Gj.snitt	Std.avvik	F(2,114)	P - verdi
Ola Normanns tjenestetid				10,559	0,000*
3 år	45	2,89	1,613		
8 år	27	2,74	1,375		
22 år	45	4,18	1,571		
Total	117	3,35	1,668		

Noter til tabellen: * Det er en signifikant forskjell på 0,05 nivå. N er antall respondenter.

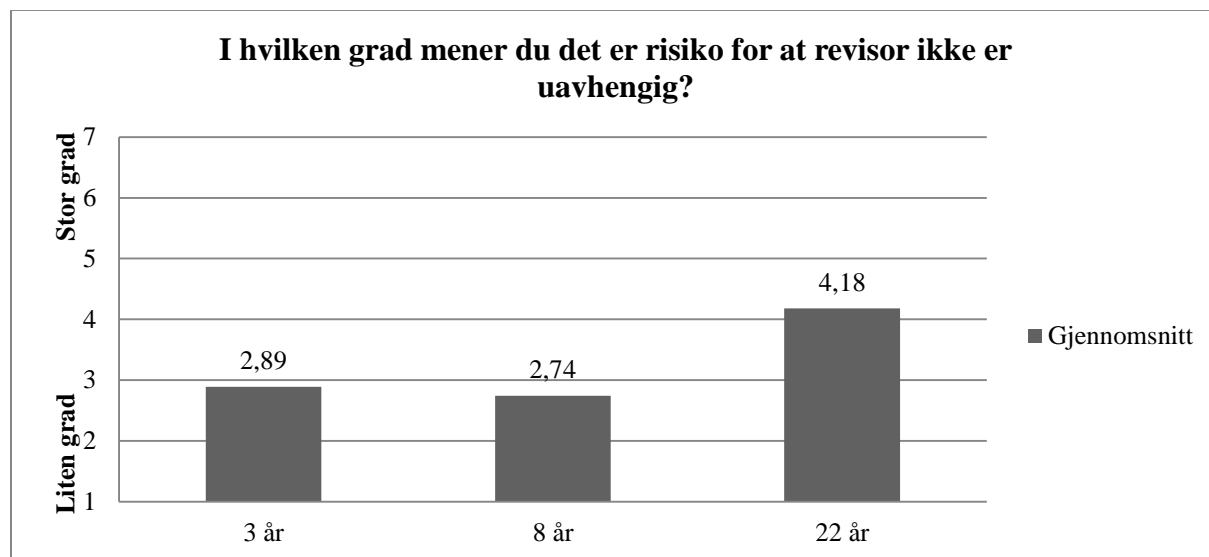
Tabellen viser en lavere andel av respondenter med spørsmål om 8 års tjenestetid. Da spørreundersøkelsen ble sendt ut, var det usikkerhet vedrørende antall respondenter fra de ulike firmaene. Resultatene viser dermed at det har vært færre respondenter hos bedriftene som har mottatt versjonen med 8 år.

Resultatene fra ANOVA viser at det er signifikant forskjell mellom gruppene. Det er derimot ikke presisert hvor forskjellene ligger. Siden eksperimentet tester om lang tjenestetid vil påvirke opplevd uavhengighet, er det interessant å undersøke funnet nærmere. En post-hoc test ble benyttet for å undersøke hvor forskjellene ligger. Post-hoc testen viser at det er signifikant forskjell mellom 3 år og 22 år ($p=0,000$) og 8 år og 22 år ($p=0,001$). Det er derimot ingen signifikant forskjell mellom 3 år og 8 år ($p=0,918$).

Funnene fastslår at gruppen som skulle vurdere revisors uavhengighet når tjenestetiden er 22 år, oppfattet større grad av risiko for at revisor ikke er uavhengig sammenlignet med de to

andre. Et slikt resultat samsvarer med hypotesen om at lang tjenestetid vil redusere revisors opplevde uavhengighet.

Figur 2
Gjennomsnitt fra eksperiment

Figuren over viser fordelingen av gjennomsnitt på de tre ulike gruppene. Det er naturlig å merke seg at gjennomsnittet til gruppen med 8 år er lavere enn gruppen med 3 år. En mulig forklaring er at det er færre respondenter i denne gruppen, og at gjennomsnittet ville vært høyere med flere respondenter. Likevel vil det være usikkert om flere respondenter vil føre til signifikant forskjell mellom 3 år og 8 år. Oppgaven tar utgangspunkt i resultatene som fremkommer fra undersøkelsen, og forutsetter ingen signifikant forskjell mellom 3 år og 8 år.

Resultatene viser at lengre tjenestetid fører til større risiko for at revisor ikke oppfattes som uavhengig. Videre i analysen av eksperimentet legges det vekt på hva respondentene anser som lang tjenestetid. Dersom det hadde vært signifikant forskjell mellom 3 år og 8 år, ville 8 år blitt ansett som lang tjenestetid. Et slikt resultat ville indikere at dagens bestemmelse om rotasjon etter 7 år er en tilfredsstillende bestemmelse.

Basert på tidligere forutsetninger gir resultatet derimot indikasjoner på at 3 år og 8 år ikke anses som lang tjenestetid. På en annen side regnes 22 år som lang tjenestetid, og det tyder på at det bør settes en begrensning for tjenestetiden mellom 8 og 22 år. Med en slik tolkning kan

det være mulig å utvide tjenestetiden i dagens bestemmelse om rotasjon, uten at det går utover revisors uavhengighet.

Eksperimentet fokuserer som sagt på opplevd uavhengighet. Det vil si at selv om revisor er uavhengig, opplever ikke brukerne han som uavhengig. Ifølge resultatene blir brukernes oppfatning av revisor påvirket av lengden på revisors tjenestetid. Et slikt resultat tilsier at man bør ha en begrensning for å redusere revisors tjenestetid, og dermed opprettholde opplevd uavhengighet.

Resultatene fra eksperimentet indikerer at hypotesen om at lang tjenestetid vil redusere revisors uavhengighet bør beholdes. Det er signifikant forskjell mellom gruppene og man anser revisor som mindre uavhengig ved lang tjenestetid. På en annen side er det fortsatt usikkert om hva som kan defineres som lang tjenestetid, og når der bør begrenses. Resultatene indikerer derimot at tjenestetiden kan være over 8 år uten at brukerne opplever revisor som mindre uavhengig, og at dagens regler kan utvides uten at det vil gå på bekostning av revisjonskvaliteten.

8.0 Analyse

8.1 Funn

For å analysere respondentenes holdninger til firma- og partnerrotasjon, er resultatene fra spørreundersøkelsen benyttet. I denne delen av oppgaven skal funnene presenteres, slik at det blir lettere å forholde seg til analysen av resultatene. Fremstillingen av resultatene er på generell basis, som betyr at den inkluderer både besvarelsene fra ansatte innen revisjon og bankansatte. Analysekapittelet vil gå nærmere inn på forskjeller mellom disse to gruppene. Oversikten tar for seg gjennomsnittet, standardavviket og prosentfordelingen av de ulike påstandene.

I analysen er gjennomsnittet et mål som er mye benyttet, og det er i hovedsak blitt brukt som en indikasjon på om respondentene er enig eller uenig i påstanden. Dersom gjennomsnittet er mer enn fire er respondentene mer enig enn uenig i påstanden, mens er det mindre enn fire er de mer uenig enn enig. Standardavviket er også presentert, men er ikke benyttet i stor grad. Likevel er standardavviket kommentert der det er funnet hensiktsmessig.

Prosentfordelingen viser hvor stor andel av respondentene som har svart på de ulike svaralternativene. Årsaken til at resultatene er presentert i prosent er for å underbygge gjennomsnittet, som er en viktig faktor i analysen. I tilfeller hvor prosenten i tilknytning med svaralternativet ”nøytral” er betydelig stor, har vi vært forsiktig med å indikere at respondentene er mer enig enn uenig eller omvendt. Tabellen viser at påstanden om at kostnader ved firmarotasjon vil overstige nytten har høy prosent, noe som er tatt i betraktning i analysen.

Tabell 8
Prosenttabell

Spørsmål	G(SA)	HU(1)	U(2)	DU(3)	N(4)	DE(5)	E(6)	HE(7)
Rotasjon av revisjonsfirma bør være obligatorisk.	3,6 (1,645)	12,8%	18,3%	16,5%	12,8%	29,4%	8,3%	1,8%
Rotasjon av revisjonsfirma bør kun være obligatorisk for børsnoterte selskaper.	4,55 (1,74)	4,6%	14,7%	8,3%	11,9%	26,6%	22,0%	11,9%
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 6.år.	3,44 (1,74)	14,7%	25,7%	9,2%	19,3%	15,6%	13,8%	1,8%
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 10.år.	3,88 (1,783)	13,8%	15,6%	6,4%	22,0%	21,1%	17,4%	3,7%
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 20.år.	2,94 (1,551)	20,2%	31,2%	6,4%	24,8%	11,0%	6,4%	0,0
Obligatorisk firmarotasjon vil redusere kundenes mulighet til å påvirke revisor.	4,84 (1,409)	0,0	11,0%	7,3%	11,9%	33,0%	29,4%	7,3%
Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	4,19 (1,45)	3,7%	13,8%	14,7%	12,8%	38,5%	15,6%	0,9%
Kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten.	4,28 (1,248)	2,8%	6,4%	11,9%	34,9%	28,4%	13,8%	1,8%
Obligatorisk firmarotasjon vil øke revisjonskvaliteten.	4,17 (1,332)	2,8%	11,0%	15,6%	22,0%	34,9%	12,8%	0,9%
Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette øke revisjonskvaliteten sammenlignet med hvis et revisjonsfirma har kort tjenestetid.	4,69 (1,451)	1,8%	9,2%	11,9%	12,8%	26,6%	34,9%	2,8%
Rotasjon av ansvarlig revisor bør være obligatorisk for alle norske selskaper.	3,76 (1,75)	13,0%	19,4%	9,4%	13,9%	28,7%	13,0%	2,8%
Rotasjon av ansvarlig revisor etter 7 år er et akseptabelt intervall.	4,54 (1,469)	4,6%	7,4%	10,2%	17,6%	29,6%	28,7%	1,9%
Hvis revisor har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	4,14 (1,424)	3,7%	13,9%	15,7%	12,0%	41,7%	12,0%	0,9%
Rotasjon av ansvarlig revisor gir samme nytte som firmarotasjon.	4,19 (1,456)	2,8%	10,2%	24,1%	13,9%	28,7%	17,6%	2,8%

Noter til tabell: Forklaring til forkortelser: G – gjennomsnitt, SA – standardavvik, HU – helt uenig, U – uenig, DU – delvis uenig, N – nøytral, DE – delvis enig, E – enig, HE – helt enig.

8.2 Obligatorisk firmarotasjon

EU-kommisjonens forslag til ny reform i revisjonsmarkedet er et dagsaktuelt tema. Selv om det er oppnådd enighet angående den nye reformen, er det fortsatt diskusjoner rundt innføring av pliktig firmarotasjon. Spørreundersøkelsen blir dermed brukt som hjelpemiddel for å kartlegge respondentenes tanker rundt dette.

Påstandene som er benyttet i denne delen av drøftingen omhandler obligatorisk firmarotasjon. Første utsagn handler om at firmarotasjon bør være obligatorisk, mens andre utsagn går ut på at firmarotasjon kun bør være obligatorisk for børsnoterte selskaper.

Generelt er respondentene mer uenig enn enig i utsagnet om at firmarotasjon bør være obligatorisk. Resultatet indikerer at de ikke anser firmarotasjon som nødvendig. Utsagnet om børsnoterte selskap resulterer derimot med at respondentene er mer enige enn uenige. Dette kan tyde på at respondentene mener firmarotasjon kun bør omfatte børsnoterte selskaper.

Det er en liten forskjell i standardavviket relatert til de aktuelle påstandene. Påstanden tilknyttet børsnoterte selskap har et høyere standardavvik. Et slikt resultat indikerer at det er mer uenighet knyttet til dette utsagnet sammenlignet med utsagnet om obligatorisk firmarotasjon. Resultatene fra undersøkelsen indikerer at ansatte innen revisjon og bankansatte ikke anser firmarotasjon som nødvendig. Til tross for det mener de at dersom firmarotasjon blir innført, bør det kun omfatte børsnoterte selskap.

Resultatet fra t-testen viser signifikant forskjell mellom gruppene, med p-verdier på 0,001 og 0,000.

Tabell 9
Obligatorisk firmarotasjon

Påstand	P-verdi	T-verdi	Gruppe	Antall	Gj.snitt	Std.avvik
Rotasjon av revisjonsfirma bør være obligatorisk.	0,001*	3,401	Revisjon	40	2,93	1,607
			Bank	67	4	1,567
Rotasjon av revisjonsfirma bør kun være obligatorisk for børsnoterte selskaper.	0,000*	-4,75	Revisjon	40	5,48	1,502
			Bank	67	3,97	1,633

Noter til tabell: * Det er en signifikant forskjell på 0,05 nivå.

Ansatte innen revisjon er uenig i at rotasjon av revisjonsfirma bør være obligatorisk. I tillegg er de enig i at rotasjon av revisjonsfirma kun bør være obligatorisk for børsnoterte selskap. Resultatene tyder på at revisorene har et forholdsvis negativt syn på innføring av firmarotasjon, og det gir implikasjoner på at det ikke etterspørres nye regler om rotasjon.

Bankansatte har et mer nøytralt syn på både obligatorisk firmarotasjon og om firmarotasjon kun bør omhandle børsnoterte selskap. En mulig tolkning er at bankansatte er likegyldige til at firmarotasjon bør innføres. Firmarotasjon er ikke et tema som påvirker dem direkte, og det er dermed naturlig at de er mer nøytrale enn ansatte innen revisjon.

Daniels og Booker (2009) benytter seg også av bankansatte i deres forskningsartikkel. Studien konkluderer med at de bankansatte ser på firmarotasjon som nødvendig, og at det vil forbedre revisors uavhengighet og revisjonskvalitet. Resultatene i oppgaven indikerer altså noe annet enn resultatene til Daniels og Booker (2009).

Ved å sammenligne resultatene fra revisjon og bank, er ansatte innen revisjon mer kritiske til innføring av pliktig firmarotasjon. Et slikt resultat var forventet, da det har en direkte påvirkning på deres arbeid sammenlignet med ansatte i bank.

DnR og diverse revisjonsfirmaer fremstår som negative til innføring av firmarotasjon. Effekter som blir nevnt av DnR og revisjonsfirmaene er blant annet redusert revisjonskvalitet, til tross for at økt revisjonskvalitet er en av årsakene til å innføre firmarotasjon. At revisjonskvaliteten vil bli forbedret ved å innføre firmarotasjon er ikke påvist, og det er dermed delte meninger om dette.

I følge Håvard Abrahamsen (PwC) fører firmarotasjon til at ”mye kompetanse vil forsvinne ut, det skaper ineffektivitet og det er fordyrende” (Loenneken, 2011). Uten firmarotasjon vil revisjonsfirma ha mulighet til å inneha mye kunnskap om kundene deres, noe som kan føre til at de lettere finner feil i den finansielle rapporteringen. Da revisjonskvalitet ofte defineres som revisors evne til å avdekke og rapportere feil eller misligheter, vil økt sjans for å avdekke feil også øke revisjonskvaliteten. Lang tjenestetid vil også gi revisjonsfirmaet mulighet til å oppnå bedriftsspesifikk kunnskap.

Et annet problem som blir belyst i forbindelse med firmarotasjon er kostnader som belaster både den revisjonspliktige og revisjonsfirmaet. I PwCs kritikk mot obligatorisk firmarotasjon gjøres det blant annet rede de høye kostnadene (PwC, 2013). Ved rotasjon må bedriften finne ny revisor, samt hjelpe den nye revisoren med innføring i bedriftens dokumenter. For den revisjonspliktige er dette en kostnadskrevende prosess. Kostnadene til revisjonsfirmaet øker ved at revisorenes arbeid blir mer omfattende, siden de må bruke mer tid i opplæringsfasen. Revisorene vil dermed bli påvirket i den grad at arbeidsomfanget vokser. Bankansattes arbeidsomfang vil derimot ikke påvirkes av innføring av firmarotasjon, siden de ikke forholder seg til prosessen med å velge revisor. Revisorer kan dermed ha en bedre forståelse for konsekvensene av firmarotasjon enn bankansatte. Resultatene underbygger dette, siden de viser at revisorer er negative til firmarotasjon.

I utsagnet om at firmarotasjon kun bør omfatte børsnoterte selskaper, er det også ulike resultater hos bankansatte sammenlignet med ansatte innen revisjon. Svaret blir tolket som tidligere, nemlig at bankansatte er forholdsvis likegyldige. Ansatte i revisjonsbransjen er derimot enig i utsagnet. Det kan tyde på at dersom firmarotasjon skal bli innført, ønsker revisjonsbransjen at færrest mulig selskaper skal inkluderes i bestemmelsen. Dersom bestemmelsen skal gjelde alle selskaper, vil det naturlig nok være mer kostnadskrevende sammenlignet med kun børsnoterte selskap.

Ser man på kundenes konsekvenser som følge av bestemmelsen, kan en regulering i forhold til børsnoterte selskaper være nødvendig. Årsaken er at børsnoterte selskaper er ofte mer ressurssterke enn ikke-børsnoterte selskap. Kostnaden ved å ha revisor er forholdsvis høy, og for en liten bedrift kan dette være mer utslagsgivende enn for en større bedrift. Legger man i tillegg til kostnadene ved rotasjon kan dette være for stor belastning for bedriften.

Diskusjonen om firmarotasjon er som sagt dagsaktuell, og det er derfor interessant å undersøke hvordan respondentene forholder seg til dette temaet. Generelt indikerer resultatene at firmarotasjon ikke er ønsket av ansatte innen revisjon og bankansatte. Dersom det skal innføres tyder gjennomsnittet på at respondentene mener det kun bør omfatte børsnoterte selskap. I tillegg til de generelle resultatene, er det signifikant forskjell mellom gruppene. Bankansatte er nøytral angående påstandene om obligatorisk firmarotasjon, mens ansatte innen revisjon er mer kritiske og negative.

8.3 Revisjonsfirmaets tjenestetid

I utarbeidelsen av den nye reformen i revisjonsmarkedet har det oppstått mye diskusjoner om lengden på revisjonsfirmaets tjenestetid. Deler av undersøkelsen skal kartlegge hvilket intervall som er mest attraktivt blant respondentene, med utgangspunkt i forslagene fra EU-kommisjonen og minsterådet. På bakgrunn av dette er det formulert utsagn om at firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 6. år, hvert 10. år og hvert 20. år.

Generelt viser resultatene at respondentene er forholdsvis uenig i påstandene. Påstanden som omhandler rotasjon hvert 6. år har et gjennomsnitt på 3,44, som indikerer at respondentene er mer uenig enn enig. Firmarotasjon hvert 10. år har derimot et høyere gjennomsnitt på 3,88, og respondentene forholder seg dermed mer nøytral til denne påstanden. Dette viser også prosentfordelingen som ble presentert tidligere i oppgaven. Det er større andel av respondentene som er delvis enig eller enig i denne påstanden i forhold til de to andre påstandene. Påstanden om firmarotasjon hvert 20. år har det laveste gjennomsnittet på 2,94, som tyder på at respondentene er uenig.

For å analysere funnene nærmere, ble ANOVA gjennomført. Resultatene fra analysen er presentert i tabellen under.

Tabell 10
Revisjonsfirmaets tjenestetid (ANOVA)

Variabel	N	Gj.snitt	Std.avvik	F(2,107)	Wilks' Lambda	P - verdi
Revisjonsfirmaets tjenestetid				13,595	0,797	0,000*
6 år	107	3,44	1,74			
10 år	107	3,88	1,783			
20 år	107	2,94	1,551			

Noter til tabellen: * Det er en signifikant forskjell på 0,05 nivå. N er antall respondenter.

Resultatene fra ANOVA viser signifikant forskjell mellom påstandene om revisjonsfirmaets tjenestetid. På bakgrunn av dette er det interessant å studere funnene nærmere for å avdekke hvor forskjellene befinner seg. Videre analyse viser signifikant forskjell mellom påstandene om firmarotasjon hvert 10. og 20. år ($p=0,000$).

Respondentene er altså mer enig i at firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 10. år. Sett i sammenheng med eksperimentet, stemmer resultatene godt overens. Resultatene fra eksperimentet ble tolket som at revisors tjenestetid bør være lavere enn 22 år og over 8 år. Det er derimot viktig å påpeke at eksperimentet omhandlet rotasjon av ansvarlig revisor, mens det i denne delen legges vekt på firmarotasjon.

Dersom resultatet blir sett i sammenheng med forslaget om pliktig firmarotasjon fra EU, samsvarer resultatet godt. I forslaget fra EU er det krav om rotasjon hvert 10. år. Resultatene tyder på at 10 år er det beste utgangspunktet for revisjonsfirmaets tjenestetid, og underbygger EUs forslag.

Videre fokuseres det på forskjeller mellom besvarelsene til bankansatte og ansatte innen revisjon. En forventning til forskjeller mellom gruppene er at revisorene vil i større grad være uenig i påstander om korte tjenestetider enn lengre tjenestetider. Forventningen er basert på at de mest sannsynlig vil få en mer hektisk hverdag dersom firmarotasjon innføres, siden de må sette seg inn i nye kundesituasjoner oftere enn uten firmarotasjon.

Tabell 11
Revisjonsfirmaets tjenestetid

Påstand	P-verdi	T-verdi	Gruppe	Antall	Gj.snitt	Std.avvik
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 6.år.	0,038*	2,106	Revisjon	40	2,98	1,656
			Bank	67	3,7	1,767
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 10.år.	0,838	-0,206	Revisjon	40	3,93	1,873
			Bank	67	3,85	1,769
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 20.år.	0,61	0,512	Revisjon	40	2,83	1,534
			Bank	67	2,99	1,581

Noter til tabell: * Det er en signifikant forskjell på 0,05 nivå.

Resultatene viser signifikant forskjell mellom bank og revisjon i forbindelse med obligatorisk firmarotasjon hvert 6.år. Ansatte innen revisjon er mer uenig i denne påstanden sammenlignet med bankansatte, noe som underbygger forventningen om at revisorene vil ønske lengre tjenestetid. Videre er det ingen signifikante forskjeller mellom gruppene i påstandene som omfatter 10 år og 20 år. Resultatene tyder på at ansatte innen revisjon er mer negative til korte tjenestetider enn bankansatte.

Generelt er respondentene uenige i påstandene vedrørende firmarotasjon og tjenestetid. Det er likevel en signifikant forskjell mellom påstanden som omhandler rotasjon hvert 10. år, og rotasjon hvert 20. år. Resultatet indikerer at respondentene synes rotasjon hvert 10. år er en grei løsning. Det er derimot viktig å påpeke at resultatene ikke indikerer at firmarotasjon er en ønsket situasjon, men at rotasjon hvert 10. år blir ansett som akseptabelt. Resultatet samsvarer også med EUs lovforslag om rotasjon hvert 10. år.

8.4 Firmarotasjon og revisors uavhengighet

Studien skal også undersøke om oppfatningen av revisors uavhengighet vil bli påvirket av lovpålagt firmarotasjon. Revisors uavhengighet er som sagt en av faktorene som forventes å bli positivt påvirket ved innføring av pliktig firmarotasjon. Forskning har derimot vist at det er stor uenighet i om pliktig firmarotasjon vil forbedre revisors uavhengighet.

Spørreundersøkelsen skal ta for seg hva respondentene mener om tjenestetid og firmarotasjon i forbindelse med revisors uavhengighet. Første påstand omhandler firmarotasjon og kundenes mulighet til å påvirke revisor. Påstanden bruker kundenes mulighet til å påvirke revisor som et mål på uavhengighet. Den andre påstanden handler om lang tjenestetid og hvordan den påvirker revisors uavhengighet.

Resultatene fra undersøkelsen indikerer at respondentene er enig i påstanden om at firmarotasjon vil redusere kundenes mulighet til å påvirke revisor. Dette tyder på at de er positive til firmarotasjon, siden det vil forbedre revisors uavhengighet. Respondentene er også mer enig enn uenig i påstanden om at lang tjenestetid vil redusere revisors uavhengighet. Generelt kan dette tolkes som at respondentene anser firmarotasjon som et positivt tiltak for å opprettholde revisors uavhengighet.

Resultatet skiller seg ut fra resultater fra tidligere forskning. Shockley (1981) finner blant annet at lang tjenestetid ikke har noe effekt på opplevd uavhengighet. Det er derimot likheter med studien til Daniels og Booker (2009), som konkluderer med at firmarotasjon vil forbedre revisors uavhengighet.

Resultatene fra t-testen viser signifikant forskjell mellom gruppene, med p-verdier på 0,003 og 0,009.

Tabell 12
Firmarotasjon og revisors uavhengighet

Påstand	P-verdi	T-verdi	Gruppe	Antall	Gj.snitt	Std.avvik
Obligatorisk firmarotasjon vil redusere kundenes mulighet til å påvirke revisor.	0,003*	3,009	Revisjon	40	4,33	1,366
			Bank	67	5,15	1,373
Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	0,009*	2,659	Revisjon	40	3,73	1,485
			Bank	67	4,48	1,375

Noter til tabell: * Det er en signifikant forskjell på 0,05 nivå.

Revisorene er enig i at obligatorisk firmarotasjon vil redusere kundenes mulighet til å påvirke revisor. Resultatet er ikke helt som forventet, da det indikerer at revisorer er positive til firmarotasjon. På en annen side virker det logisk. Begrenset tjenestetid vil gjøre det vanskelig

å opprette et nært revisor-klient forhold, og dermed også vanskelig for ledelsen å påvirke revisor. I forhold til påstanden om at lang tjenestetid vil redusere revisors uavhengighet, er ansatte innen revisjon uenig. Dette indikerer likevel at revisorer er negative til rotasjon av revisjonsfirma.

Resultatene viser at det er delte formeninger om påstandene. I utgangspunktet var det forventet mer samsvar mellom resultatene. En mulig forklaring på forskjellene er at revisorene ikke anser kundenes mulighet til å påvirke revisor som en viktig faktor relatert til revisors uavhengighet. Likevel kan det anses som en viktig faktor, siden tidligere revisjonsskandaler ofte skyldes at revisor og klient hadde et nært forhold.

Bankansatte er enig i begge påstandene, noe som gir indikasjoner på at brukerne av regnskapet mener opplevd uavhengighet blir bedre ved firmarotasjon. De mener også at kundenes mulighet til å påvirke revisor er en viktig faktor på opplevd uavhengighet. Muligheten til å påvirke revisor kan reduseres ved å innføre pliktig firmarotasjon. De er også enig i at lang tjenestetid vil redusere revisors uavhengighet, som tyder på en positiv innstilling til pliktig firmarotasjon.

Revisorene og bankansatte har delte formeninger om kundenes mulighet til å påvirke revisor er en viktig del av revisors uavhengighet. Påstandene som ble benyttet i denne sammenhengen er ment til å måle det samme. Resultatene indikerer dermed at ansatte innen revisjon ikke anser kundenes påvirkning på revisor som en viktig del av uavhengighet. Bankansatte er derimot enig i begge påstandene, og anser kundenes mulighet til å påvirke revisor som en viktig del av revisors uavhengighet.

Når det gjelder spørsmålet om at lang tjenestetid vil redusere revisors uavhengighet, har gruppene svart som forventet. Revisorene er negative til dette utsagnet, noe som samsvarer med tidligere funn i oppgaven. Bankansatte forholder seg derimot positive til utsagnet, og mener at firmarotasjon vil forbedre revisors opplevde uavhengighet.

Respondentene tester i utgangspunktet to typer uavhengighet. Besvarelsene fra ansatte innen revisjon er det nærmeste man kommer å måle faktisk uavhengighet. Respondentene innenfor bank representerer derimot brukerne av regnskapet, og gir en indikasjon på opplevd uavhengighet. Resultatene tyder på at det er vanskeligere for revisor å oppleves som

uavhengig enn faktisk å være det. Dette kan ha sammenheng med at brukerne må gjøre en vurdering av revisor. Ved for eksempel lang tjenestetid mellom revisor og klienten vet brukerne at det er større sannsynlighet for at klient og revisor har opparbeidet et godt forhold. Det er dermed lettere for revisor å bli påvirket av klienten, noe som fører til større sannsynlighet for at revisor ikke rapporterer feil og misligheter. Brukerne kan derfor se på obligatorisk firmarotasjon som et virkemiddel for å sikre revisors uavhengighet. Det er også viktig å peke på at forskjellene mellom bankansatte og revisorene kan være forårsaket av at revisorer i utgangspunktet har et negativt syn på rotasjon.

Resultatene indikerer at bankansatte opplever høyere uavhengighet mellom revisor og klient ved obligatorisk firmarotasjon. Ansatte innen revisjon har derimot et mer kritisk syn på firmarotasjon i forhold til revisors uavhengighet. Tidligere har det blitt sett på forskjellen mellom faktisk uavhengighet og opplevd uavhengighet, og konkludert med at opplevd uavhengighet er en viktig faktor i forhold til uavhengighet. For at brukerne skal ha troverdighet til regnskapet, må de også oppleve revisor som uavhengig. Resultatene kan tyde på at firmarotasjon bør innføres for å forbedre revisors opplevde uavhengighet.

8.5 Firmarotasjon og revisjonskvalitet

Revisjonskvalitet er en viktig faktor å fokusere på i forbindelse med firmarotasjon. I spørreundersøkelsen er det lagt vekt på hvordan respondentene forholder seg til revisjonskvalitet sett i sammenheng med lang tjenestetid og firmarotasjon. DeAngelos (1981) definisjon av revisjonskvalitet er brukt i oppgaven. Definisjonen omfatter revisors uavhengighet og kompetanse, men respondentene kan også ha andre indikatorer på revisjonskvalitet.

I spørreundersøkelsen er det utviklet to påstander som er direkte relatert til revisjonskvalitet. Respondentene måtte forholde seg til om lang tjenestetid vil øke revisjonskvaliteten, samt om obligatorisk firmarotasjon vil øke revisjonskvaliteten.

Første påstand resulterer i et gjennomsnitt på 4,69, som tilsier at respondentene er forholdsvis enig. Bankansatte og ansatte innenfor revisjon er altså enig i at dersom et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil revisjonskvaliteten øke sammenlignet med kort tjenestetid.

En mulig årsak til resultatene kan være at revisjonsfirmaet opparbeider seg bedriftsspesifikk kunnskap som følge av lang tjenestetid, som kan gjøre det lettere for revisorene å avdekke og rapportere feil og misligheter.

På en annen side er gjennomsnittet 4,17 i forbindelse med påstanden om at obligatorisk firmarotasjon vil øke revisjonskvaliteten. Resultatet indikerer at respondentene er mer enig enn uenig i påstanden. Sammenlignet med den første påstanden er resultatene selvmotsigende, og det er derfor naturlig å foreta en nærmere analyse av besvarelsene.

T-testene konkluderer med at det er signifikant forskjell mellom besvarelsene til bankansatte og ansatte innen revisjon, med p-verdier på 0,001 og 0,003.

Tabell 13
Firmarotasjon og revisjonskvalitet

Påstand	P-verdi	T-verdi	Gruppe	Antall	Gj.snitt	Std.avvik
Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette øke revisjonskvaliteten sammenlignet med hvis et revisjonsfirma har kort tjenestetid.	0,003*	-3,06	Revisjon	40	5,25	1,235
			Bank	67	4,40	1,467
Obligatorisk firmarotasjon vil øke revisjonskvaliteten.	0,001*	3,566	Revisjon	40	3,60	1,277
			Bank	67	4,51	1,272

Noter til tabell: * Det er en signifikant forskjell på 0,05 nivå.

Revisorene er enig i påstanden om at lang tjenestetid øker revisjonskvaliteten, samtidig som de er uenig i at firmarotasjon vil øke revisjonskvaliteten. Resultatene er som forventet, da tidligere funn indikerer at ansatte innen revisjon har en negativ holdning til firmarotasjon. En mulig forklaring til holdningen kan være at revisjonskvaliteten vil reduseres ved restriksjoner på tjenestetiden. Forklaringen underbygges av resultatene i påstanden om lang tjenestetid og revisjonskvalitet.

Resultatene til bankansatte er derimot selvmotsigende, da de er mer enig enn uenig i begge påstandene. Bankansatte er enig i at lang tjenestetid øker revisjonskvaliteten. Et slikt resultat kan indikere at firmarotasjon ikke bør innføres, siden et rotasjonskrav har som funksjon å regulere tjenestetiden. Likevel er de mer enig enn uenig i at firmarotasjon også vil øke

revisjonskvaliteten. En mulig årsak til resultatene kan være mangel på kunnskap knyttet til begrepet revisjonskvalitet, da det ikke finnes en klar definisjon.

I spørreundersøkelsen måles bankansatte mer på opplevd uavhengighet enn på revisjonskvalitet. Likevel er det ønskelig å undersøke om det er en trend hos brukerne av regnskapet i forbindelse med rotasjon og revisjonskvalitet. Basert på undersøkelsen vil en eventuell trend være at de er likegyldige eller at de ikke har nok kunnskap om begrepet revisjonskvalitet.

Ansatte innen revisjon har en klarere formening om hvordan lang tjenestetid påvirker arbeidet deres. Det er sannsynligvis lettere å revidere et selskap som de har hatt kontakt med i flere år, enn et selskap de nettopp har kommet i kontakt med. Startfasen består mye av læring, og de ansatte må sette seg inn i nye problemstillinger. På bakgrunn av den bedriftsspesifikke kunnskapen er det naturlig at ansatte innen revisjon anser at revisjonskvaliteten blir høyere med lengre tjenestetid, da det er lettere å revidere.

De generelle resultatene, samt besvarelsene fra bankansatte, er inkonsekvente i forbindelse med firmarotasjon og revisjonskvalitet. I drøftingen av resultatene er det trukket frem at en mulig årsak kan være mangel på kunnskap eller interesse i forbindelse med begrepet revisjonskvalitet. En annen årsak kan være at respondentene benytter seg av ulike definisjoner på revisjonskvalitet.

Besvarelsene til revisorene er derimot mer interessante, da de har en nærmere tilknytning til revisjonskvalitet enn bankansatte. Resultatene viser at revisjonskvalitet øker med lang tjenestetid, og at firmarotasjon ikke vil øke revisjonskvaliteten. Påstanden underbygger tidligere resultater om at ansatte innen revisjon har negative formeninger om firmarotasjon.

8.6 Negativ side ved firmarotasjon

Tidligere forskning har lagt vekt på eventuelle ulemper som kan oppstå ved å innføre firmarotasjon. Noen av ulempene som blir trukket frem er høy risiko for revisjonsfeil, reduksjon i revisjonskvalitet og høye kostnader. Det ville dermed være interessant å undersøke respondentenes tanker rundt nytten av rotasjon. Undersøkelsen vil gi en indikasjon

på hvorvidt resultatene samsvarer med tidligere forskning. Påstanden respondentene skal forholde seg til omhandler at kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten.

Generelt er respondentene mer enig enn uenig i påstanden om at kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten. Resultatet samsvarer med tidligere funn, hvor resultatene tyder på at respondentene har en negativ holdning til firmarotasjon. Sammenligner vi påstandene om obligatorisk firmarotasjon og om kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten, er respondentene uenig i at firmarotasjon bør være obligatorisk og enig i at kostnadene vil overstige nytten. Høye kostnader kan derfor bli tolket som en av årsakene til den negative holdningen til firmarotasjon.

Tidligere er det konkludert med at en bestemmelse om firmarotasjon kun bør omfatte børsnoterte selskaper. Resultatene samsvarer med at høye kostnader kan være en begrunnelse for negativ holdning til firmarotasjon. Ved å begrense bestemmelsen til kun å gjelde børsnoterte selskaper, vil kostnadene reduseres sammenlignet med om alle bedrifter ble omfattet av bestemmelsen.

Prosenttabellen presentert tidligere i oppgaven viser en høy andel nøytrale besvarelser i forbindelse med påstanden om kostnader. Dette kan tyde på at respondentene er relativt likegyldige, og påstanden vil derfor ikke bli vektlagt i stor grad. Likevel er det ønskelig å undersøke forskjellene mellom bank og revisjon, da det er signifikant forskjell.

Tabell 14
Negativ side ved firmarotasjon

Påstand	P-verdi	T-verdi	Gruppe	Antall	Gj.snitt	Std.avvik
Kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten.	0,004*	-2,925	Revisjon	40	4,73	1,109
			Bank	67	4,01	1,273

Noter til tabell: * Det er en signifikant forskjell på 0,05 nivå.

Revisorene er mer enig enn uenig i utsagnet, noe som samsvarer med deres negative holdning til firmarotasjon som resultatene indikerer. Tidligere funn tyder på at ansatte innen revisjon mener firmarotasjon vil redusere kundenes mulighet til å påvirke revisor. Dette er den eneste påstanden hvor revisorene uttrykker en nytteverdi av firmarotasjon. Likevel kan resultatene

fra påstanden tyde på at nytten ved redusert påvirkningskraft fra kundene ikke vil overstige kostnadene ved firmarotasjon.

Bankansatte forholder seg derimot nøytral til påstanden. Resultatet er som forventet, da kostnadene ikke påvirker dem direkte. Kostnadene fordeles på den revisjonspliktige og revisjonsfirmaet, og bankansatte vil nok derfor være forholdsvis likegyldige til påstander relatert til det.

Generelt er det indikasjoner på at respondentene er mer enig enn uenig i påstanden om at kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten. Det tas derimot et forbehold om at andelen av nøytrale besvarelser er høy, noe som tyder på at de fleste er likegyldige til utsagnet.

Bankansatte blir ikke direkte påvirket av kostnadene ved firmarotasjon, og forholder seg dermed nøytral til påstanden. Revisorene er derimot mer enig enn uenig i påstanden. Resultatet er som forventet, da tidligere funn indikerer at ansatte innen revisjon er negative til firmarotasjon. Høye kostnader er et av argumentene mot innføring av firmarotasjon, og det er dermed rimelig å forvente at revisorene ville være mer enig enn uenig i påstanden om at kostnadene vil overstige nytten.

8.7 Obligatorisk partnerrotasjon

I Norge er det krav om rotasjon av ansvarlig revisor i Revisorloven § 5a-4. Siden rotasjon er et omdiskutert tema, er det ønskelig å undersøke hvilke holdninger respondentene har til obligatorisk partnerrotasjon. En slik undersøkelse vil avdekke hvorvidt respondentene synes dagens lovverk trengs forbedring.

I gjeldende lovgivning omfatter kravet om obligatorisk partnerrotasjon kun børsnoterte selskaper. Respondentene må ta stilling til om rotasjon av ansvarlig revisor bør gjelde alle typer selskaper. I spørreundersøkelsen er det utformet en påstand om at rotasjon av ansvarlig revisor bør være obligatorisk for alle norske selskaper.

Resultatene fra undersøkelsen viser et gjennomsnitt på 3,76. Et slikt resultat indikerer at respondentene er mer uenig enn enig, og på at de mener partnerrotasjon kun skal gjelde for

børsnoterte selskap. Med en slik tolkning vil dagens bestemmelse i Revisorloven anses som akseptabel.

Resultatet fra t-testen viser signifikant forskjell mellom bank og revisjon.

Tabell 15
Obligatorisk partnerrotasjon

Påstand	P-verdi	T-verdi	Gruppe	Antall	Gj.snitt	Std.avvik
Rotasjon av ansvarlig revisor bør være obligatorisk for alle norske selskaper.	0,000*	3,634	Revisjon	40	3,0	1,71
			Bank	67	4,21	1,638

Noter til tabell: * Det er en signifikant forskjell på 0,05 nivå.

Ansatte innen revisjon er som forventet uenig i påstanden om at partnerrotasjon bør gjelde for alle norske selskaper. En mulig forklaring på resultatet er at en utvidelse av lovverket kan ha negativ påvirkning på revisor og revisjonsfirmaet. Et eksempel på negativ påvirkning er høye kostnader som følge av rotasjon. Hvis lovverket utvides til alle norske selskaper vil rotasjon bli mer omfattende for revisjonsselskapet, og dermed øke kostnadene. På en annen side vil sannsynligvis kostnadene ved obligatorisk partnerrotasjon for alle selskaper bli lavere enn ved pliktig firmarotasjon. Et annet argument mot partnerrotasjon er at det er større sannsynlighet for revisjonsfeil tidlig i et revisor-klient forhold. Ved rotasjon vil man oftere komme i et nytt revisor-klient forhold, og dermed vil sannsynligheten for revisjonsfeil øke.

Bankansatte er på den andre siden mer enig enn uenig i påstanden, med et gjennomsnitt på 4,21. Dette kan indikere at de mener kvaliteten på revisjonen forbedres ved obligatorisk partnerrotasjon. En mulig tolkning av resultatet er at bankansatte mener man bør utvide bestemmelsen til å gjelde alle norske selskaper.

Resultatene viser at respondentene er uenig i påstandene om rotasjon i revisjonsbransjen. Begge gruppene er derimot mer uenig i påstanden om firmarotasjon enn partnerrotasjon. Bankansatte forholder seg nøytral i forbindelse med firmarotasjon, og enig i at partnerrotasjon bør gjelde alle selskaper. Resultatene gir en indikasjon på at bankansatte er mer positive til partnerrotasjon for alle norske selskaper enn å innføre firmarotasjon. En annen mulig årsak er at de ikke har en klar formening om firmarotasjon, da dette ikke påvirker dem direkte. Likevel er det ikke stor forskjell mellom resultatene.

Generelt er det ingen klare indikasjoner på at reglene vedrørende partnerrotasjon bør endres til å gjelde alle norske selskaper. Det er forskjell mellom holdningene hos bank og revisjon, hvor bankansatte er mer positive til å endre reglene enn revisorene. Likevel er det vanskelig å trekke en klar konklusjon på bakgrunn av resultatene, siden forskjellen er liten. Basert på undersøkelsen er det lite som indikerer at dagens regler om partnerrotasjon for børsnoterte selskaper bør endres.

8.8 Ansvarlig revisors tjenestetid

Da obligatorisk rotasjon av revisor ble innført var revisjonspartnerens tjenestetid et omdiskutert tema. I forbindelse med rotasjon og tjenestetid har ulike land ulike krav. I EU er det vedtatt rotasjon hvert 7. år, mens USA har rotasjonskrav hvert 5. år. På bakgrunn av dette vil det være interessant å undersøke temaet nærmere. I undersøkelsen er dagens regler i Norge blitt brukt som utgangspunkt.

Resultatet viser et gjennomsnitt på 4,54, som tilsier at respondentene er mer enig enn uenig i påstanden. Dette indikerer at de er enig i at rotasjon hvert 7. år er et akseptabelt intervall. Fra spørreundersøkelsen er det ingen signifikant forskjell mellom revisorer og bankansatte.

Tabell 16
Ansvarlig revisors tjenestetid

Påstand	P-verdi	T-verdi	Gruppe	Antall	Gj.snitt	Std.avvik
Rotasjon av ansvarlig revisor etter 7 år er et akseptabelt intervall.	0,086	1,734	Revisjon	40	4,23	1,609
			Bank	67	4,73	1,366

Resultatet fra eksperimentet kan benyttes som sammenligningsgrunnlag, for å undersøke om det er samsvar mellom spørsmålene. Eventuelle ulikheter kan forklares av at eksperimentet tester ansvarlig revisors tjenestetid mot opplevd uavhengighet, mens påstanden kun omhandler revisors tjenestetid.

Resultatene fra eksperimentet indikerer at revisors tjenestetid kan være over 8 år før opplevd uavhengighet reduseres. Rotasjon hvert 7. år kan dermed bli ansett som et kort intervall, og at

tjenestetiden kan utvides uten at det påvirker hvordan respondentene opplever revisors uavhengighet.

I tillegg til opplevd uavhengighet finnes det andre årsaker til å innføre obligatorisk partnerrotasjon. Et eksempel kan være at ny revisor tilføyer ny kunnskap og nytt perspektiv til regnskapet. Eksperimentet indikerer at tidsintervallet kan være lengre enn 8 år, uten at det skal ha en negativ effekt på opplevd uavhengighet. Likevel anser respondentene 7 år som et akseptabelt intervall for revisors tjenestetid. Resultatene tyder på at respondentene verdsetter andre faktorer i tillegg til opplevd uavhengighet, når de vurderer revisors tjenestetid. Undersøkelsen gir implikasjoner på at dagens bestemmelse om rotasjon av børsnoterte selskap hvert 7. år er akseptabel.

8.9 Partnerrotasjon og revisors uavhengighet

Forskningsspørsmålet i oppgaven omhandler forholdet mellom rotasjon i revisjonsbransjen og revisjonskvalitet, samt forholdet mellom rotasjon og revisors uavhengighet. Tidligere i oppgaven er det hovedsakelig lagt vekt på firmarotasjon, men det er også ønskelig å undersøke respondentenes holdninger til gjeldende rett om partnerrotasjon.

I direktiv 2006/43/EF blir det gjort rede for at partnerrotasjon er et av tiltakene som har blitt innført i Norge for å forbedre revisors uavhengighet. For å undersøke om respondenten er enig i at tiltaket vil forbedre revisors uavhengighet, inneholder spørreundersøkelsen en påstand om at lang tjenestetid hos en kunde vil redusere revisors uavhengighet

Gjennomsnittet viser at respondentene er mer enig enn uenig i at lang tjenestetid vil redusere revisors uavhengighet. Resultatet tyder på at lang tjenestetid vil redusere revisors uavhengighet. En slik tolkning skiller seg fra studien til Beattie et al. (1999), som konkluderer med at lang tjenestetid har en positiv påvirkning på revisors uavhengighet.

Til tross for ulike konklusjoner sammenlignet med tidligere forskning, samsvarer resultatet med eksperimentet i undersøkelsen. På lik linje med påstanden indikerer eksperimentet at lang tjenestetid påvirker opplevd uavhengighet.

Oppgaven tar utgangspunkt i DeAngelos (1981) definisjon av revisjonskvalitet, som består av revisors kompetanse og revisors uavhengighet. En forutsetning i forbindelse med denne påstanden er at revisors kompetanse er konstant. Det gir oss en bedre mulighet til å vurdere revisjonskvaliteten. Resultatet kan dermed tyde på at revisjonskvaliteten vil reduseres ved lang tjenestetid, da revisors uavhengighet vil reduseres.

Det er ulikheter mellom resultatene fra undersøkelsen og tidligere forskning. Både Chen et al. (2008) og Chi et al. (2009) konkluderer med at lang tjenestetid har positiv påvirkning på revisjonskvaliteten.

Tabell 17
Partnerrotasjon og revisors uavhengighet

Påstand	P-verdi	T-verdi	Gruppe	Antall	Gj.snitt	Std.avvik
Hvis revisor har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	0,078	1,779	Revisjon	40	3,83	1,583
			Bank	67	4,33	1,307

Påstanden gir ingen signifikant forskjell mellom besvarelsene til ansatte innen revisjon og bankansatte.

Resultatene fra undersøkelsen tyder på at respondentene er delvis enig i at lang tjenestetid reduserer revisors uavhengighet. Sett i sammenheng med partnerrotasjon, kan besvarelsene indikere at respondentene mener det er nødvendig med rotasjon for å opprettholde revisors uavhengighet. En slik slutning samsvarer med begrunnelsen for å innføre partnerrotasjon.

8.10 Partnerrotasjon vs. firmarotasjon

Tidligere studier har ulike konklusjoner på om rotasjon har en positiv effekt. Firmarotasjon er blant annet mye omdiskutert. Det er trukket frem mange negative sider ved firmarotasjon, som for eksempel at kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten. Undersøkelsen skal kartlegge om respondentene mener det er nødvendig å innføre obligatorisk firmarotasjon. I den forbindelse undersøker påstanden om rotasjon av revisor gir samme nytte som firmarotasjon

Resultatet viser et gjennomsnitt på 4,19, og tilsier at respondentene er mer enig enn uenig i påstanden. Det er dermed ingenting som tyder på at respondentene mener at rotasjon av ansvarlig revisor gir høyere nytte enn firmarotasjon, eller at firmarotasjon gir høyere nytte enn rotasjon av ansvarlig revisor.

På bakgrunn av resultatene bør rotasjon av revisor være en tilstrekkelig begrensning av revisors tjenestetid. Likevel ønsker EU å innføre både rotasjon av revisjonsfirma, samt beholde gjeldende regler om partnerrotasjon. Dette indikerer at EU mener partnerrotasjon og firmarotasjon ikke gir samme nytte.

Undersøkelsen tar utgangspunkt i påstander som Daniels og Booker (2009) bruker i sin studie, og det forventes dermed å få samsvar i resultatene. Studien til Daniels og Booker (2009) konkluderer derimot med at firmarotasjon bør innføres, og at firmarotasjon og rotasjon av ansvarlig revisor ikke gir samme nytte.

En mulig årsak til forskjellene kan være valg av respondenter til undersøkelsene. Begge undersøkelsene tar utgangspunkt i synspunktene til bankansatte, mens denne studien bruker også ansatte i revisjonsbransjen. Siden revisorer er antatt å være negative til firmarotasjon, kan dette forklare forskjellene. På en annen side er bankansatte mest enig i påstanden, noe som indikerer at valg av respondenter ikke kan forklare forskjellene mellom studiene.

T-testen viser ingen signifikant forskjell mellom gruppene.

Tabell 18
Partnerrotasjon vs. firmarotasjon

Påstand	P-verdi	T-verdi	Gruppe	Antall	Gj.snitt	Std.avvik
Rotasjon av ansvarlig revisor gir samme nytte som firmarotasjon.	0,51	0,661	Revisjon	40	4,08	1,591
			Bank	67	4,27	1,388

Resultatene viser at rotasjon av ansvarlig revisor gir samme nytte som firmarotasjon. Dette tyder på at rotasjon av ansvarlig revisor er en god nok restriksjon, og at EUs forslag om obligatorisk firmarotasjon ikke er nødvendig. Dette strider som sagt med resultatene i studien til Daniels og Booker (2009).

9.0 Konklusjon

Oppgaven gjør rede for hvordan rotasjon i revisjonsbransjen påvirker revisors uavhengighet og revisjonskvalitet. En spørreundersøkelse er benyttet for å innhente data, med ansatte i revisjonsbransjen og bank som respondenter. Resultatene fra undersøkelsen gir indikasjoner på hvordan firmarotasjon vil påvirke revisors uavhengighet og revisjonskvalitet, samt hvordan gjeldende rett om partnerrotasjon påvirker dem.

Resultatet fra eksperimentet indikerer at jo lengre tjenestetid en revisor har hos en klient, desto lavere er opplevd uavhengighet. Hypotesen i forbindelse med eksperimentet tar utgangspunkt i at lang tjenestetid vil redusere opplevd uavhengighet. På bakgrunn av resultatene vil hypotesen beholdes. Rotasjon i revisjonsbransjen er en restriksjon mot lang tjenestetid, og eksperimentet tyder dermed på at rotasjon vil ha en positiv effekt på opplevd uavhengighet.

I spørreundersøkelsen handler påstandene i stor grad om eventuelle nye regler for firmarotasjon. Resultatene viser at firmarotasjon vil ha en positiv påvirkning på revisors uavhengighet. En nærmere analyse av resultatene viser at ansatte innen revisjon er negative til påstanden om at firmarotasjon vil forbedre revisor uavhengighet. Bankansatte er derimot positive til påstanden. En mulig årsak til forskjellene kan være at ansatte innen revisjon blir direkte påvirket av rotasjonen, og har dermed en negativ holdning. Hverdagen deres kan bli mer krevende, siden de må tilbringe mye tid i opplæringsfasen og sette seg inn i nye klienters dokumenter.

Revisors uavhengighet skilles mellom opplevd uavhengighet og faktisk uavhengighet. Svarene fra bankansatte er relatert til opplevd uavhengighet, siden de er brukere av regnskapet. Resultatene indikerer at bankansatte har en positiv innstilling til firmarotasjon og revisors uavhengighet, noe som tilsier at firmarotasjon vil ha en positiv effekt på opplevd uavhengighet. En påfølgende forutsetning er at besvarelsene fra revisjon knyttes til faktisk uavhengighet, siden de arbeider som revisorer eller i revisjonsteam. Tar man utgangspunkt i en slik antakelse, viser resultatene at firmarotasjon vil ha en negativ effekt på faktisk uavhengighet.

Spørreundersøkelsen undersøker også om partnerrotasjon påvirker revisors uavhengighet. Resultatene indikerer at lang tjenestetid reduserer revisors uavhengighet, noe som samsvarer med resultatet fra eksperimentet. Partnerrotasjon kan derfor fungere som et hjelpemiddel for å opprettholde revisors uavhengighet.

Undersøkelsen tyder på at lang tjenestetid kan redusere revisors uavhengighet, og at rotasjon vil ha en positiv effekt. Videre fokuseres det på hvor lang tjenestetid en revisor eller et revisjonsfirma må ha for at den skal defineres som "lang tjenestetid". Respondentene måtte forholde seg til seks år, ti år og tjue år i forbindelse med tjenestetiden til et revisjonsfirma. Resultatene viser at både bankansatte og revisorer foretrekker ti år. Hvilke faktorer som blir benyttet for å vurdere passende tjenestetid varierer mellom respondentene, men en antakelse er at revisors uavhengighet er en av dem. Med utgangspunkt i resultatene og antakelsen, vil det være nødvendig med firmarotasjon etter ti år for å opprettholde revisors uavhengighet.

Partnerrotasjon er allerede innført med krav om rotasjon hvert syvende år. Eksperimentet indikerer at tjenestetid mellom åtte år og tjueto år vil være akseptabelt for å opprettholde revisors uavhengighet. Gjeldende bestemmelse om rotasjon kan dermed utvides, uten at det påvirker revisors uavhengighet. Likevel var flertallet av respondentene enig i at rotasjon hvert syvende år er et akseptabelt intervall, som tyder på at det ikke er behov for endringer i Revisorlovens bestemmelse.

Forskningsspørsmålet tar også for seg hvordan rotasjon påvirker revisjonskvaliteten. Resultatene fra spørreundersøkelsen viser at revisjonskvaliteten øker hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid, og tyder på at innføring av firmarotasjon vil gi redusert revisjonskvalitet.

Videre blir DeAngelos definisjon på revisjonskvalitet benyttet for å sammenligne hvilken effekt firmarotasjon og partnerrotasjon har på revisjonskvaliteten. Definisjonen deler revisjonskvalitet i to komponenter. Første komponent er revisors kompetanse. Ser man på effekten av rotasjon på revisors kompetanse, argumenteres det ofte for at revisors kompetanse reduseres. Rotasjon kan føre til at revisor mister bedriftsspesifikk kunnskap, og det er dermed større sannsynlighet for feil tidlig i et revisor-klient forhold. Dersom revisors kompetanse reduseres som følge av rotasjon, vil det også ha en negativ effekt på revisjonskvaliteten. På bakgrunn av dette antas det videre at revisors kompetanse vil reduseres ved rotasjon.

Andre komponent i definisjonen er revisor uavhengighet. Tidligere i oppgaven tyder resultatene på at partnerrotasjon forbedrer revisors uavhengighet. Forbedring av revisors uavhengighet vil ha positiv påvirkning på revisjonskvaliteten. Likevel er totaleffekten på revisjonskvaliteten usikker. Antakelsen i forrige avsnitt om reduksjon i revisors kompetanse, må også tas stilling til. Partnerrotasjon krever at ansvarlig revisor må rotere, mens resten av revisjonsteamet vil fortsatt revidere klienten. Mye av den bedriftsspesifikke kunnskapen vil derfor bli bevart. En mulig tolkning vil være at den positive effekten på revisors uavhengighet er større enn den negative effekten på revisors kompetanse. En slik tolkning indikerer at totaleffekten på revisjonskvaliteten ved partnerrotasjon er positiv.

Firmarotasjon vil derimot ha en annen effekt på revisjonskvaliteten. Ved firmarotasjon skiftes hele revisjonsteamet ut, og all bedriftsspesifikk kunnskap forsvinner. Sannsynligheten for revisjonsfeil vil øke, og revisors kompetanse reduseres. Firmarotasjonens effekt på revisors kompetanse er større enn partnerrotasjonens effekt. Til tross for en eventuell forbedring i revisors uavhengighet, vil den negative effekten av reduksjon i revisors kompetanse være avgjørende for totaleffekten. En slik tolkning indikerer at firmarotasjon vil ha en negativ effekt på revisjonskvaliteten.

Resultatene indikerer at rotasjon i revisjonsbransjen vil ha positiv effekt på revisors uavhengighet, og at flertallet av respondentene anser det som nødvendig. Likevel er det ingenting som tyder på at firmarotasjon bør innføres. Firmarotasjon kan ha negativ effekt på revisjonskvaliteten, samt innebære kostnader som overstiger nytten. Respondentene ønsker ikke pliktig firmarotasjon, til tross for at rotasjon anses som nødvendig.

På en annen side er det allerede fastsatt en lov om rotasjon av ansvarlig revisor. Respondentene mener partnerrotasjon vil øke revisjonskvaliteten i tillegg til å opprettholde revisors uavhengighet. Etterspørsel etter flere tiltak er derfor ikke tilstede. Resultatene indikerer at det ikke er behov for utvidelse av rotasjonsplikten, og at dagens regler er tilfredsstillende.

10.0 Referanser

- AICPA. (2011). Request for Public Comment: Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Hentet 13. februar 2014 fra http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/413_AICPA.pdf
- Beattie, V., Brandr, R. & Fearnley, S. (1999). *Perception of Auditor Independence: UK Evidence*. Journal of international accounting, auditing & taxation, vol 8(1), 67-107.
- Carcello & Reid. (2014). *Investor Reaction to the Prospect of Mandatory Audit Firm Rotation*. Upublisert manuskript.
- Carey, P. & Simnett, R. (2006) *Audit Partner Tenure and Audit Quality*. The Accounting Review, vol 81(3), 653-676.
- Chen, C., Lin, C. & Lin, Y. (2008). *Audit Partner Tenure, Audit Firm Tenure, and Discretionary Accruals: Does Long Auditor Tenure Impair Earnings Quality?* Contemporary Accounting Research, vol 25 (2), 215–245.
- Chi, W., Huang, H., Liao, Y., & Xie, H. (2009). *Mandatory Audit-Partner Rotation, Audit Quality and Market Perception: Evidence from Taiwan*. Contemporary Accounting Research, vol 26(2), 359-391.
- Congress. (2013-2014). *Audit Integrity and Job Protection Act*. (113 th Congress). Hentet fra <http://beta.congress.gov/bill/113th-congress/house-bill/1564/text>
- Daniels, W.B. & Booker, Q. (2009). *Bank Loan Officers' Perceptions of Audit Firm Rotation*. The CPA journal, 36-40.
- DeAngelo, L. E. (1981). *Auditor Independence, Low Balling and Disclosure Regulation*. Journal of Accounting and Economics 3, 113-127.
- EU. (2014, 27. mai). *Legislation (L158)*. Official Journal of the European Union, vol 57. Hentet fra <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2014:158:FULL&from=EN>
- European Commission. (2006). *Directive 2006/43/EC on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts, amending Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC and repealing Council Directive 84/253/EEC*. Official Journal of the European Union.
- European Commission . MEMO/13/1171. (2013). Press release. Hentet 13. februar 2014 fra [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-13-1171_en.htm?locale=en](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1171_en.htm?locale=en)
- FEE. (2014). Frequently Asked Questions – Audit Policy. Hentet 5. juni 2014 fra http://www.fee.be/index.php?option=com_content&view=article&id=1410&Itemid=396#QUESTION6
- Finansdepartementet. (1997). *Om revisjon og revisorer*. (NOU 1997:9). Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/1997/nou-1997-9.html?id=116290>

- Finansdepartementet. (2009). *Om lov om endringer i revisorloven og enkelte andre lover (gjennomføring av revisjonsdirektivet)*. (Ot.prp. nr. 78. 2008-2009) Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nr/dep/fin/dok/regpubl/otprp/2008-2009/otprp-nr-78-2008-2009-.html?id=556147>
- GAO. (2003). Public Accounting Firms Required Study on the Potential Effects of Mandatory Audit Firm Rotation. Report to the Senate Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs and the House Committee on Financial Services. Hentet 13. februar 2014 fra <http://www.gao.gov/new.items/d04216.pdf>
- George, N. (2004) *Auditor Rotation and the Quality of Audits*. The CPA Journal, 22-26.
- Gripsrud, G., Olsson, U.H. & Silkoset, R. (2010). *Metode og dataanalyse: Beslutningsstøtte for bedrifter ved bruk av JMP*. (2 utg.). Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. (1 utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Hisdal, I. (2013, 5. november). Nærmere en reform av revisjonsmarkedet. Hentet 13. februar 2014 fra <http://www.revisorforeningen.no/d9634417/naermere-en-reform-av-revisjonsmarkedet>
- IAASB. (2011, 3. januar). Audit Quality - an IAASB Perspective. International Auditing and Assurance Standards Board. Hentet fra <http://www.ifac.org/publications-resources/audit-quality-iaasb-perspective>
- IAASB. (2013, 15. januar). A Framework for Audit Quality. Hentet 5. januar 2014 fra <http://www.ifac.org/publications-resources/framework-audit-quality>
- ISA på norsk. (2010). ISA 220 - kvalitetskontroll av revisjon av regnskap. International federation of accounting/Den norske revisorforening.
- Iyer, V.M. & Rama, D.V. (2004). *Clients Expectations on Audit Judgements: a Note*. Behavioral Research in Accounting, vol 16, 63-74.
- Johannessen, A. (2009). *Introduksjon til SPSS*. (4 utg.). Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Knechel, R.W., Krishnan, G.V., Pevzner, M., Shefchik, L.B. & Velury, U.K. (2012). *Audit Quality: Insight from the Academic Literature*. Auditing: A Journal of Practice & Theory, vol 32(1), 385-421.
- Knudsen, E. (2014). *Firmarotasjon og gjennomføring i Norge*. Revisjon og regnskap, utgave 2.
- Loennecken, F. (2011, 25. mai). -Et ”ulvemarked”. E24. Hentet fra <http://e24.no/naeringsliv/et-ulvemarked/20059667>
- Lydersen, S. (2013) *Ikke-parametriske testet versus parametriske tester*. Upublisert manuskript. NTNU, Ålesund.

- Nieschwietz, R.J. & Woolley, D.J. (2009). *Perceptions of Auditor Independence: Evidence from CPAS', Loan Officers, and the General Public*. Academy of Accounting and Financial Studies Journal, vol 13(3), 93-106.
- Pallant, J. (2013). *SPSS: Survival Manual*. (5 utg). Berkshire/New York: Open University Press.
- PCAOB. (2011). Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. PCAOB Release No. 2011-006. Hentet 13. februar 2014 fra http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/Release_2011-006.pdf
- PCAOB. (2013, 16. mai) Standing Advisory Group Meeting. Discussion - Audit Quality Indicators. Public Company Accounting Oversight Board. Hentet fra http://pcaobus.org/News/Events/Documents/05152013_SAGMeeting/Audit_Quality_Indicators.pdf
- Peavler, R. (u.å.). The Sarbanes-Oxley Act and the Enron Scandal – Why are they Important? *Business Finance*. Hentet 13. februar 2014 fra <http://bizfinance.about.com/od/smallbusinessfinancefaqs/a/sarbanes-oxley-act-and-enron-scandal.htm>
- Public Law 107 - 204. (2002). Sarbanes-Oxley Act of 2002. Hentet 13. februar 2014 fra <http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf>
- PwC. (2013, mars). Point of View. Mandatory Audit Firm Rotation – Other changes would be better for investors. Hentet fra http://www.pwc.com/en_GX/gx/audit-services/publications/assets/pwc-pointofview-mandatoryrotation.pdf
- Revisorforeningen. (u.å.a). Revisors kompetanse. Hentet 26. februar 2014 fra <http://www.revisorforeningen.no/a9337682/revisors-kompetanse>
- Revisorforeningen. (u.å.b). Etikk og uavhengighet. Hentet 26. februar 2014 fra <http://www.revisorforeningen.no/a9053204/etikk-og-uavhengighet>
- Revisorforeningen. (u.å.c). EU styrker ikke kvaliteten på revisjon. Hentet 02. juni 2014 fra <http://www.revisorforeningen.no/d9148853/eu-styrker-ikke-kvaliteten-pa-revisjon>
- Revisorforeningen. (2006, 19. juli). Nye krav til revisors kompetanse. Hentet 26. februar 2014 fra <http://www.revisorforeningen.no/d9263539/nye-krav-til-revisors-kompetanse>
- Revisorforeningen. (2010, 13. desember). EUs Green Paper om revisors rolle. Hentet 02. juni 2014 fra <http://www.revisorforeningen.no/d9527541/eus-green-paper-om-revisors-rolle>
- Revisorforeningen. (2013, 18. desember). Enighet i EU om ny revisorlovgivning. Hentet 13. februar 2014 fra <http://www.revisorforeningen.no/d9637711/enighet-i-eu-om-ny-revisorlovgivning>
- Revisorloven, LOV-1999-01-15-2. Lov om revisjon og revisorer (revisjonsloven). Hentet 13. februar 2014 fra <http://lovdata.no/dokument/NL/Lov/1999-01-15-2>

-
- Shockley, R.A. (1981). *Perceptions of Auditors' Independence: an Empirical Analysis*. The Accounting Review, vol 56(4), 785-800.
- Sudman, S. (1976). *Applied Sampling*. New York: Academic Press.
- Tysiac, K. (2013, 8. juli). *Bill Prohibiting Mandatory Audit Firm Rotation Passes U.S House*. Journal of Accountancy. Hentet fra <http://www.journalofaccountancy.com/News/20138294>
- Utenriksdepartementet. (2007). *Om samtykke til godkjenning av EØS-komiteens beslutning nr. 160/2006 av 8. desember 2006 om innlemmelse i EØS-avtalen av direktiv 2006/43/EF av 17. mai 2006 om lovfestet revisjon av årsregnskaper og konsernregnskaper m.v.* (St.prp. nr 81. 2006-2007) Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/20062007/stprp-nr-81-2006-2007-.html?id=468823>

Vedlegg

Vedlegg 1 Resultater fra Eksperimentet

Deskriptiv statistikk

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
3 år	45	2.89	1.613	.240	2.40	3.37	1	6
8 år	27	2.74	1.375	.265	2.20	3.28	1	5
22 år	45	4.18	1.571	.234	3.71	4.65	1	7
Total	117	3.35	1.668	.154	3.05	3.66	1	7

One-way between groups ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	50.425	2	25.213	10.559	.000
Within Groups	272.207	114	2.388		
Total	322.632	116			

Post-hoc test

	Mean Difference	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
3 år	8 år	.148	.376	.918	-0.75 1.04
	22 år	-1.289*	.326	.000	-2.06 -.52
8 år	3 år	-.148	.376	.918	-1.04 .75
	22 år	-1.437*	.376	.001	-2.33 -.54
22 år	3 år	1.289*	.326	.000	.52 2.06
	8 år	1.437*	.376	.001	.54 2.33

Vedlegg 2 Resultater fra t-test

2.1 Firmarotasjon

Independent-samples t-test

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig.	Mean Diff.	Std. Error Diff.	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
Rotasjon av revisjonsfirma bør være obligatorisk.	.158	.692	3.401	105	.001	1.075	.316	.448	1.702
Rotasjon av revisjonsfirma bør kun være obligatorisk for børsnoterte selskaper.	2.235	.138	-4.750	105	.000	-1.505	.317	-2.133	-.877
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 6.år.	.620	.433	2.106	105	.038	.726	.345	.042	1.411
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 10.år.	.007	.932	-.206	105	.838	-.074	.361	-.791	.642
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 20.år.	.045	.833	.512	105	.610	.160	.312	-.459	.780
Obligatorisk firmarotasjon vil redusere kundenes mulighet til å påvirke revisor.	.603	.439	3.009	105	.003	.824	.274	.281	1.367
Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	.630	.429	2.659	105	.009	.753	.283	.191	1.314
Kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten.	.002	.961	-2.925	105	.004	-.710	.243	-1.191	-.229
Obligatorisk firmarotasjon vil øke revisjonskvaliteten.	.117	.733	3.566	105	.001	.907	.255	.403	1.412
Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette øke revisjonskvaliteten sammenlignet med hvis et revisjonsfirma har kort tjenestetid.	3.436	.067	-3.059	105	.003	-.847	.277	-1.396	-.298

Deskriptiv statistikk

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	
Rotasjon av revisjonsfirma bør være obligatorisk.	1	67	4.00	1.567	.191
	2	40	2.93	1.607	.254
Rotasjon av revisjonsfirma bør kun være obligatorisk for børsnoterte selskaper.	1	67	3.97	1.633	.199
	2	40	5.48	1.502	.237
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 6.år.	1	67	3.70	1.767	.216
	2	40	2.98	1.656	.262
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 10.år.	1	67	3.85	1.769	.216
	2	40	3.93	1.873	.296
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 20.år.	1	67	2.99	1.581	.193
	2	40	2.83	1.534	.243
Obligatorisk firmarotasjon vil redusere kundenes mulighet til å påvirke revisor.	1	67	5.15	1.373	.168
	2	40	4.33	1.366	.216
Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	1	67	4.48	1.375	.168
	2	40	3.73	1.485	.235
Kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten.	1	67	4.01	1.273	.156
	2	40	4.73	1.109	.175
Obligatorisk firmarotasjon vil øke revisjonskvaliteten.	1	67	4.51	1.272	.155
	2	40	3.60	1.277	.202
Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette øke revisjonskvaliteten sammenlignet med hvis et revisjonsfirma har kort tjenestetid.	1	67	4.40	1.467	.179
	2	40	5.25	1.235	.195

Noter til tabell: 1 – bank, 2 – revisjon.

2.2 Partnerrotasjon

Independent-samples t-test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Rotasjon av ansvarlig revisor bør være obligatorisk for alle norske selskaper.	Equal variances assumed	.092	.763	3.634	105	.000	1.209	.333	.549	1.869
Rotasjon av ansvarlig revisor etter 7 år er et akseptabelt intervall.	Equal variances assumed	2.119	.148	1.734	105	.086	.506	.292	-.073	1.085
Hvis revisor har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	Equal variances assumed	2.876	.093	1.779	105	.078	.503	.283	-.058	1.064
Rotasjon av ansvarlig revisor gir samme nytte som firmarotasjon.	Equal variances assumed	1.703	.195	.661	105	.510	.194	.293	-.388	.775

Deskriptiv statistikk

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Rotasjon av ansvarlig revisor bør være obligatorisk for alle norske selskaper.	1	67	4.21	1.638	.200
	2	40	3.00	1.710	.270
Rotasjon av ansvarlig revisor etter 7 år er et akseptabelt intervall.	1	67	4.73	1.366	.167
	2	40	4.23	1.609	.254
Hvis revisor har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	1	67	4.33	1.307	.160
	2	40	3.83	1.583	.250
Rotasjon av ansvarlig revisor gir samme nytte som firmarotasjon.	1	67	4.27	1.388	.170
	2	40	4.08	1.591	.252

Noter til tabell: 1 – bank, 2 – revisjon.

Vedlegg 3: Resultater om revisjonsfirmaets tjenestetid

One-way repeated measures ANOVA

Within Subjects Effect	Mauchly's W	Approx. Chi-Square	df	Sig.	Epsilon ^b		
					Greenhouse-Geisser	Huynh-Feldt	Lower-bound
tjenestetid	.917	9.281	2	.010	.923	.939	.500

Effect		Value	F	Hypothesis df	Error df	Sig.	Partial Eta Squared
tjenestetid	Pillai's Trace	.203	13.595 ^b	2.000	107.000	.000	.203
	Wilks' Lambda	.797	13.595 ^b	2.000	107.000	.000	.203
	Hotelling's Trace	.254	13.595 ^b	2.000	107.000	.000	.203
	Roy's Largest Root	.254	13.595 ^b	2.000	107.000	.000	.203

Paired-samples t-test

(I) tjenestetid	(J) tjenestetid	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^b	95% Confidence Interval for Difference ^b	
					Lower Bound	Upper Bound
1	2	-.440	.234	.188	-1.010	.129
	3	.495	.210	.061	-.016	1.007
2	1	.440	.234	.188	-.129	1.010
	3	.936 [*]	.181	.000	.495	1.376
3	1	-.495	.210	.061	-1.007	.016
	2	-.936 [*]	.181	.000	-1.376	-.495

Noter til tabell: 1 – 6 år, 2 – 10 år, 3 – 20 år.

Vedlegg 4: Resultater fra ikke-parametriske tester

4.1 Resultater fra eksperiment

Kruskal-wallis test

	Eksperiment antall år	N	Mean Rank
I hvilken grad mener du det er risiko for at revisor ikke er uavhengig?	3 år	45	49.82
	8 år	27	47.09
	22 år	45	75.32
	Total	117	

	I hvilken grad mener du det er risiko for at revisor ikke er uavhengig?
Chi-Square	17.612
df	2
Asymp. Sig.	.000

Mann-whitney u test

	I hvilken grad mener du det er risiko for at revisor ikke er uavhengig?
Mann-Whitney U	587.000
Wilcoxon W	965.000
Z	-.244
Asymp. Sig. (2-tailed)	.807

Noter til tabell: sammenheng mellom 3 år og 8 år. Ikke signifikant.

	I hvilken grad mener du det er risiko for at revisor ikke er uavhengig?
Mann-Whitney U	579.000
Wilcoxon W	1614.000
Z	-3.548
Asymp. Sig. (2-tailed)	.000

Noter til tabell: sammenheng mellom 3 år og 22 år. Signifikant.

	I hvilken grad mener du det er risiko for at revisor ikke er uavhengig?
Mann-Whitney U	306.500
Wilcoxon W	684.500
Z	-3.572
Asymp. Sig. (2-tailed)	.000

Noter til tabell: sammenheng mellom 8 år og 22 år. Signifikant.

4.2 Resultater om revisjonsfirmaets tjenestetid

Deskriptiv statistikk

	N	Percentiles		
		25th	50th (Median)	75th
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 6.år.	109	2.00	4.00	5.00
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 10.år.	109	2.00	4.00	5.00
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 20.år.	109	2.00	2.00	4.00

Friedman test

N	109
Chi-Square	17.239
df	2
Asymp. Sig.	.000

Wilcoxon signed rank test

	Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 10.år. Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 6.år.
Z	-1.649 ^b
Asymp. Sig. (2-tailed)	.099

Noter til tabell: sammenheng mellom 10 år og 6 år. Ikke signifikant.

	Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 20.år. Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 6.år.
Z	-2.334 ^b
Asymp. Sig. (2-tailed)	.020

Noter til tabell: sammenheng mellom 20 år og 6 år. Signifikant.

	Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 20.år. Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 10.år.
Z	-4.672 ^b
Asymp. Sig. (2-tailed)	.000

Noter til tabell: sammenheng mellom 20 år og 10 år. Signifikant.

4.3 Mann-whitney u test

	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Rotasjon av revisjonsfirma bør være obligatorisk.	1	67	61.22
	2	40	41.91
Rotasjon av revisjonsfirma bør kun være obligatorisk for børsnoterte selskaper.	1	67	42.99
	2	40	72.44
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 6.år.	1	67	58.75
	2	40	46.05
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 10.år.	1	67	53.67
	2	40	54.55
Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 20.år.	1	67	55.15
	2	40	52.08
Obligatorisk firmarotasjon vil redusere kundenes mulighet til å påvirke revisor.	1	67	60.89
	2	40	42.46
Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	1	67	59.86
	2	40	44.19
Kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten.	1	67	47.57
	2	40	64.78
Obligatorisk firmarotasjon vil øke revisjonskvaliteten.	1	67	61.91
	2	40	40.75
Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette øke revisjonskvaliteten sammenlignet med hvis et revisjonsfirma har kort tjenestetid.	1	67	46.89
	2	40	65.91
Rotasjon av ansvarlig revisor bør være obligatorisk for alle norske selskaper.	1	67	62.04
	2	40	40.53
Rotasjon av ansvarlig revisor etter 7 år er et akseptabelt intervall.	1	67	57.44
	2	40	48.24
Hvis revisor har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	1	67	57.46
	2	40	48.20
Rotasjon av ansvarlig revisor gir samme nytte som firmarotasjon.	1	67	55.19
	2	40	52.00

Firmarotasjon

	H1	H2	H3	H4	H5	H6	H7	H8	H9	H10
Mann-whitney u	856,5	602,5	1022,0	1318,0	1263,0	878,5	947,5	909,0	810,0	863,5
Wilcoxon	1676,5	2880,5	1842,0	3596,0	2083,0	1698,5	1767,5	3187,0	1630,0	3141,5
Z	-3,180	-4,841	-2,084	-0,144	-0,510	-3,069	-2,618	-2,875	-3,518	-3,180
Sig	0,001	0,000	0,037	0,886	0,610	0,002	0,009	0,004	0,000	0,001

Noter til tabell: H1 - Rotasjon av revisjonsfirma bør være obligatorisk. H2 - Rotasjon av revisjonsfirma bør kun være obligatorisk for børsnoterte selskaper. H3 - Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 6.år. H4 - Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 10.år. H5 - Firmarotasjon bør være obligatorisk hvert 20.år. H6 - Obligatorisk firmarotasjon vil redusere kundenes mulighet til å påvirke revisor. H7 - Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet. H8 - Kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten. H9 - Obligatorisk firmarotasjon vil øke revisjonskvaliteten. H10 - Hvis et revisjonsfirma har lang tjenestetid hos en kunde vil dette øke revisjonskvaliteten sammenlignet med hvis et revisjonsfirma har kort tjenestetid.

Partnerrotasjon

	H11	H12	H13	H14
Mann-whitney u	801,0	1109,5	1108,0	1260,0
Wilcoxon	1621,0	1929,5	1928,0	2080,0
Z	-3,541	-1,529	-1,561	-0,528
Sig	0,000	0,126	0,119	0,598

Noter til tabell: H11 - Rotasjon av ansvarlig revisor bør være obligatorisk for alle norske selskaper. H12 - Rotasjon av ansvarlig revisor etter 7 år er et akseptabelt intervall. H13 - Hvis revisor har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet. H14 - Rotasjon av ansvarlig revisor gir samme nytte som firmarotasjon.

sammenlignet med hvis et revisjonsfirma har kort tjenestetid.

Kostnadene ved firmarotasjon vil overstige nytten.

Obligatorisk firmarotasjon vil øke revisjonskvaliteten.

☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ansvarlig revisor

I hvilken grad er du enig i følgende utsagn?

	Helt uenig	Uenig	Delvis uenig	Nøytral	Delvis enig	Enig	Helt enig
Rotasjon av ansvarlig revisor bør være obligatorisk for alle norske selskaper.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rotasjon av ansvarlig revisor etter 7 år er et akseptabelt intervall.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hvis revisor har lang tjenestetid hos en kunde vil dette redusere revisors uavhengighet.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rotasjon av ansvarlig revisor gir samme nytte som firmarotasjon.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Annen info

Kjønn?

- Mann
 Kvinne

Hvor gammel er du?

- 19 år eller yngre
 20-29 år
 30-39 år
 40-49 år
 50-59 år
 60 år eller eldre

Hvor lang fullført utdanning har du?

- Grunnskole
- Videregående
- Bachelorgrad
- Siviløkonom el. 4 årig utdanning.
- Mastergrad
- Doktorgrad

Hvilken sektor jobber du i?

- Bank
- Forsikring
- Student
- Revisjon
- Annet, spesifiser

Hvor lenge har du jobbet i din nåværende sektor? (antall år)

I jobbsammenheng, hva er din tittel?